

МИШЕЛ ДЪО МОНТЕН

**АФОРИЗМИ, МАКСИМИ И
РАЗМИСЛИ**

ЦИТАТИ ОТ „ОПИТИ”, Том 1-3.

(Подбор и съставителство Божидар Ивков)

СОФИЯ

2011

Няколко встъпителни думи от съставителя

Мишел дьо Монтен (28 февруари 1533 – 13 септември 1592) е роден в Бордо, в замъка Сен-Мишел дьо Монтен. Произходжа от богато търговско семейство, което си откупило дворянска титла. От 1581 до 1585 г. е бил кмет в родния си град, но се отказал от публична дейност, за да се отдаде на своите философски размисли и написването на единствената си книга – „Опити“. Монтен е бил съветник на бъдещия крал на Франция Анри IV.

Мишел дьо Монтен е един от последните велики представители на Френското Възраждане и като такъв е изявен противник на средновековната схоластика и църковните авторитети. Привърженик е на научния метод на познание, опиращ се върху факти, а човекът за него е най-голямата ценност.

Скептицизмът е основната характеристика на неговото творчество. Монтен издига съмнението във върховен принцип, във висше интелектуално достойнство и най-дълбока мъдрост. Изследователите на френския философ смятат, че източниците на неговия скептицизъм се откриват в характера на неговото време, в характера на самата човешка природа и в ограниченията и недостатъците на познавателните способности на човека. Скептицизмът на Монтен е морален, оптимистичен, спокоен и умерен.

***

Давам си ясна сметка, че най-доброто представяне на „Опити“ и на техния автор, е цялостното им прочитане. По редица причини обаче това не винаги е възможно. Тук съм подбрал всичко онова, което според мен е най-добро от най-доброто в трите тома на книгата.

В скоби са цитирани и имената на философите и поетите, чието творчество ползва Монтен. Пълна библиографска справка за произведенията им, както и подробни исторически и обяснителни бележки могат да се намерят в края всеки том на изданието на „Опити“. Етикетите (например „Алчност“, „Амбиция“ и т.н.) и самата класификация на отделните афоризми, максими и размисли под различните етикети, е направено от мен.

Подборът е по изданието: Мишел дьо Монтен. Опити. Том 1-3, поредица „Философско наследство“. Издателство „Наука и изкуство“, София, 1975.

доц. д-р Божидар Ивков

А

Алчност

Да не си алчен е богатство, да не обичаш да купуваш е доход. (Цицерон) [I, с. 142.]

***

С каквото и да се запознаем, на каквото и да се радваме, ние винаги чувстваме, че то не ни удовлетворява и винаги ламтим към бъдещето и непознатото, тъй като настоящето не може да ни насити – според мен не за това, че няма с какво да ни насити, а затова, че ние не умеем да се възползваме разумно от него. [I, с. 492.]

***

Който мисли само да взема, той не мисли вече за взетото. Същинската черта на алчността е неблагодарността. [III, с. 164]

***

... светът определя стойността и ползата от нещата според външния им изглед. Всяка грижа за богатство води към алчността; към нея води даже разхищението, даже прекалено умерената и изкуствена щедрост; богатствата не заслужават чак толкова внимание и такава мъчителна загриженост. [III, с. 230]

***

... за алчността... няма по-голяма пречка от самата алчност; колкото е по-безгранична и ненаситна, толкова по-малко постига. [III, с. 301]

Амбиция

... амбицията ... е нещо непоносимо за този, който се е отказал от сделките с живота ... [I, с. 94.]

***

... амбицията... е съсед на самомнението или по-скоро – негово дете... [II, с. 489]

Б

Беда

Истинска беда е да се намираш там, където всичко което виждаш, не може да не занимава мислите ти и да не те засяга. [III, с. 223]

Бедност, богатство

... недоимъкът е по-близо до умереността, отколкото излишъкът. Втория – него по-трудно можеш да оправдаеш. [I, с. 226.]

***

Големината на богатството се определя не от оценката на състоянието на всеки, а от прехраната и начина му на живот. (Цицерон) [III, с. 221]

***

... мразя бедността така, както болката. [III, с. 228]

***

Лесно е да се премахне материалната бедност на средствата за живот; невъзможно е да се премахне бедността на душата. [III, с. 303]

***

Природата дава достатъчно за задоволяване на това, което изисква. (Сенека) [III, с. 303]

Бездействие на ума

... ума: ако не е зает с нещо определено, което да го държи под юзда и да го заставя да работи, той се мятта без цел насам-нататък по безкрайните полета на въображението... И няма безумство, нито блънуване, които да не породят, когато е в неспокойно състояние...

Дух, който няма никаква цел, се погубва; защото, както се казва, който е навсякъде, той е никъде ... [I, с. 91-92.]

Безсилие

... никога няма да се радвам на безсилието заради благодеянията, които то ми носи. [III, с. 42]

***

Безсилието и глупостта са похвални в непохвалното. [III, с. 146]

Беседа

Най-плодотворното и естествено упражнение за нашия ум е според мене беседата. [III, с. 187]

Благодарност

Благодеянията са драги до момента, в който се вижда, че могат да бъдат върнати; когато далеч надминат тази граница, вместо благодарност за отплата се получава омраза. (Тацит) [с. 211]

Благоразумие

... трябва да се молим нещата да следват не нашето желание, а благоразумието. [I, с. 513.]

***

Нито боговете, нито благоразумните хора, казва Платон, приемат дарове от злия. [I, с. 513.]

Благородство

Който прави добро, постъпва красиво, който приема доброто, върши само нещо полезно; а полезното е по-малко достойно за обич от благородното. Благородното е устойчиво и постоянно; то доставя на този, който го върши, трайно удовлетворение. Полезното се губи и изплъзва лесно; то не оставя нито пресен, нито приятен спосмен.

Повече ценим онези неща, които ни струват повече; и по-трудно е да даваш, отколкото да вземаш. [II, с. 85]

***

Ние сме длъжни да бъдем справедливи спрямо другите хора и да проявяваме милосърдие и добра воля спрямо останалите създания, които са достойни за това. [II, с. 156.]

Богатство, бедност

... богатството не носи утеха, а видоизменя само нашите грижи. [I, с. 136.]

***

Сиромаси сред богатства – нещо, което е най-тежкият вид бедност. (*Сенека*) [I, с. 139.]

***

... подобно на другите наши страсти жаждата към забогатяване става много по-остра, когато човек вкуси от богатството, отколкото когато изобщо не знае какво е богатство; а освен това умереността е по-рядка добродетел от търпението. [II, с. 486.]

***

... в бедност човек може да живее по-безгрижно, отколкото при точно разпределено изобилие; навикът да се харчи по разум доставя повече главоболие, отколкото въздържанието. Умереността е по-заета в работа, отколкото нуждата. [II, с. 618.]

Болест, страдание

Всички болести, които ни причиняват само болка, наричаме безопасни. И наистина кой ще нарече болест болката от зъб или подагра,

колкото и силна да е тя, щом не ни заплашва със смърт?... [I, с. 125.]

***

... колкото повече болестта ме обзема, толкова по-естествено и някак от само себе си се прониквам от чувство на пренебрежение към живота. За мен е много по-трудно да приема мисълта за смъртта, когато съм здрав и читав, отколкото, когато ме люлее треска. [I, с. 178.]

***

... здрав се бои много повече от болестите, отколкото болен. [I, с. 178.]

***

Вие причинявате на болния повече вреда, отколкото полза, когато го карате да изменя положението си; като го заставяте да мърда, вие дразните болката му ... [I, с. 397.]

***

Животните ни показват с достатъчно основание, че вълненията на нашия дух ни причиняват болести. [II, с. 240.]

***

Както голямото приятелство ражда големи раздори, както цъфтящото здраве може да прерастне в смъртна болест, така и дълбоките, необикновенните вълнения могат да доведат до най-чудновати мании и разстройства; от едното до другото има само една крачка. От постъпките на душевно разстроените ние виждаме, че лудостта непосредствено се поражда от най-нормалните наши душевни дейности. Всеки знае как тясно и непосредствено безумието е свързано с високите пориви на

свободния дух и с проявите на върховната и изключителна добродетел. [II, с. 241.]

***

... ако простотата ни води към избавление от болести, то с това тя ни приближава до едно блаженно състояние, което е в зависимост от душевното ни разположение. [II, с. 243.]

***

И при болест на тялото броди безпътен духът, от лудост обзет, безумства изрича или понякога в сън дълбок летаргия тежка грабва го, клюмва главата, очите притварят се морно. (Лукреции). [II, с. 339.]

***

Ние винаги имаме някаква болест в себе си. Болните от треска горят от огън или треперят от студ; след състояние на пламенна страст ние изпадаме в състояние на зиморничавост. [II, с. 369.]

***

... има болести, които ни връхлитат с такава ярост, че загубваме и желанието си, и паметта си. [II, с. 538.]

***

... не е за съжаление болният, който държи в ръката си средството за оздравяване. [III, с. 58-59]

***

Болният дух не търпи тежест каква и да е (Овидий). [III, с. 79]

***

Когато се усилят, телесните недъзи стават явни... Недъзите на душата, обратното – усиляйки се, стават по-

неясни; най-болният най-малко усеща, че е болен. [III, с. 82]

***

Аз искам да изуча болестта, когато съм здрав; а когато тя дойде, тя ми прави достатъчно силно впечатление сама, за да имам нужда от моето въображение. [III, с. 262]

***

Самите имена, с които простите хора означават болестите, смекчават и отслабват тяхната острота; за тях охтиката е кашлица; дизинтерията – разслабване на стомаха; плевритът – простуда; назовавайки ги така, те ги и понасят по-леко. За тях болестите са тежки, когато обикновено прекъсват работата им; лягат само тогава, когато ще умират. [III, с. 344]

Болка, физическа

... физическата болка ... – тя е най-лошият случай в съществуването на човека ... [I, с. 126.]

***

Освен това нас трябва да ни утешава фактът, че когато болката е силна, тя обикновено е кратка, а когато е лека тя е продължителна... Ти няма да я усещаш дълго, ако я усещаш силно; тя ще сложи край или на себе си, или на тебе; и едното, и другото водят към едно и също нещо. Ако ти не я понесеш, тя ще те отнесе. [I, с. 127.]

***

... болката става по-жестока, когато се страхуваме от нея. [I, с. 129.]

***

... болката... заема толкова място у нас, колкото ние сами й отделяме. [I, с. 129.]

***

Природата, желаейки да запази за себе си ония леки признаци на власт, която не може да превъзмогне нито нашият разум, нито стоическата добродетел, учи човека да разбира, че той е смъртен и глупав. Той бледнее от страх, черви се от срам; на пристъпа на болката реагира ако не с безнадежден и ужасен вик, с хрипкав и пресипнал глас. [II, с. 30.]

***

Да отстъпваш пред болките е слабост, но да ги поддържаш е лудост. [III, с. 36.]

***

Болката има свое място в живота на човека. Не винаги човек трябва да избягва болката и не винаги е длъжен да се стреми към наслада. [II, с. 244.]

***

Болките трябва да се облекчават по разумен начин; ожесточената борба между лекарството и болката винаги причинява вреда, тъй като тази схватка става в нашия организъм, а на лекарството не трябва да се доверяваме, защото по природа то е неприятел на здравето ни и е извикано само от смущенията в организма. Нека оставим организма ни сам на себе си... [II, с. 666-667.]

Брак

Основен камък на щастливия брак и негово истинско доказателство е дългият съвместен живот; и също така – дали този живот е прекаран в мир, искреност и съгласие. [II, с. 632.]

***

Носенето на рога е незаличимо петно; на когото това петно е

залепено, той го носи винаги; но отмъщението го закрепва по-здраво от самата простъпка... Защото добра жена и добър брак са не тези, които в същността си са такива, а тези, за които не се говори нищо. Нужно е изкусно да се избягва тази досадна и безполезна осведоменост. [III, с. 116]

***

... сполучливият брак е бракът между спящата жена и глухия мъж... [III, с. 118]

Бъдеще

Ние никога не сме в дома си, ние винаги сме устремени някъде извън него. Страхът, желанието, надеждите ни тласкат към бъдещето и ни лишават от чувството и разбирането на това, което е, за да ни подмамат към това, което ще бъде – дори и тогава, когато нас няма да ни има. [I, с. 67.]

***

Нещастен е духът, неспокоен за бъдещето (*Сенека*) [I, с. 67.]

В

Вина

... човек може да бъде виновен само тогава, когато е извършил нещо против съвестта си. [I, с. 148.]

***

... човек най-много се отбранява от това, в което е най-виновен. [II, с. 522.]

Власт, владетели

... владетелите са побратими, ако не господари на законите. [I, с. 68.]

***

Величието на един владетел... слиза по-трудно от върха до половината, отколкото от половината до основите. [I, с. 224.]

***

... безграничната власт на учителя носи опасни последствия ... [I, с. 295.]

***

... не е лесно да управляваш другите, когато не си способен себе си да управляваш. [I, с. 430.]

***

Всяко нещо, което правят първенците на държавата, изглежда като да го предписват на другите. (*Квинтилиан*) [I, с. 439.]

***

... нужно е народът да не разбира много от това, що е истина, и да вярва много в това, що е лъжа... „Понеже той търси истина, която да го освободи, смята се, че за него е полезно да бъде измамен“ (Августин). [II, с. 312.]

***

По мое мнение най-тягостното и трудно дело на света е да царуваш достойно. [III, с. 182]

***

Трудно е да спазваш мярка в една толкова безмерна власт. [III, с. 182]

***

Върховната власт задушава и поглъща всички други истински и съществени качества; те се разтварят в нея и се проявяват само в действията, които са непосредствено свързани с нея и й служат при изпълнението на нейната служба. Толкова е голяма кралската власт, че кралят съществува само чрез нея. Сиянието, което го окръжава и което иде отвън, скрива и прикрива човека... [III, с. 184]

***

И най-често, казва Тукидид, грубите умове ни управляват по-добре от изтънчените. [III, с. 203]

***

Господарите ми дават много, когато не ми отнемат нищо; и ми създават достатъчно блага, когато не ми причиняват зло; това е всичко, което искам от тях. [III, с. 247]

***

Да определя, да познава, както и да дава право за това може само оня, който управлява и господства; на низшите, подчинените и учащите се е дадено само да приемат неговите разпореждания и да се ползват от тях. [III, с. 326]

Воля

Пестеливостта и разточителството не означават нищо сами по себе си. Те

взимат цвета на доброто или на злото в зависимост от нашата воля. [III, с. 230]

Време

... мигът е, който може всичко. [III, с. 111]

Възгледи

... аз се сърдя на себе си... за всички ония мои възгледи, които ми пречат да живея. Аз се грижа те да бъдат не толкова ярки и учени, колкото лесни и удобни за живота; ако са полезни и приятни, те ще бъдат достатъчно истинни и здрави. [III, с. 224]

Възможности, способности

Няма на света душа, колкото и хилава и некултивирана да е тя, в която да не се забележи проблясък на някаква способност; и няма толкова дълбоко погребана способност, която да не се прояви по един или друг начин. [II, с. 501.]

***

Бог праща студ на всеки според дрехата му, а на мене е дал страсти според възможностите ми да се справям с тях. [III, с. 159]

***

... Изократ... съветвал Никокъл да завижда не на господарите, които имат огромни земи, а на тия от тях, които могат да запазят онова, което им се е паднало... [III, с. 236]

Възпитание

... не е достатъчно само възпитанието да не ни покварява, необходимо е то да ни изменя към по-добро. [I, с. 255.]

***

Безразсъдно и несправедливо е също, дето някои бащи лишават

възрастните си вече деца от бащинска фамилиарност, желяейки да поддържат една строга и надута важност и надявайки се да ги държат по този начин в състояние на страх и подчинение. Всъщност това е един твърде безполезен фарс, който прави бащите скучни за децата и, което е по-лошо, прави ги да стават смешни. Децата имат младостта и силата в ръцете си и следователно – благовлението на света; затова приемат с подигравки властните и тиранични гримаси на един старец, който няма кръв нито в сърцето си, нито във вените си и прилича на бостанско плашило. Аз бих предпочел да ме обичат, отколкото да се страхуват от мен. [II, с. 95.]

Вълнение

Вълнението отслабва и смущава обикновено и самото себе си. [II, с. 240.]

Въображение, самовнушение

Измъченият вид на другите предизвиква у мене физическо страдание и моите чувства биват изместени от чувствата на другите... Прихващам болестта, която наблюдавам, и я присаждам на себе си. [I, с. 189.]

***

... простите хора... са по-податливи на внушения. [I, с. 192.]

***

... който има живо и ясно въображение, той ще намери начин да изрази мислите си... [I, с. 300.]

***

Много неща по силата на въображението ни изглеждат по-

големи, отколкото са в действителност. [II, с. 65.]

***

... вашето въображение, колкото и да искате и си представяте това, не може да измести нито една точка, без да наруши установения порядък както по отношение на миналото, така и по отношение на бъдещето. [III, с. 42]

***

Волността на въображението – ето кое дава крила на думите и ги възвисява. „Сърцето създава красноречивия” (Квинтилиан) [III, с. 121]

Вяра

Ако вярата не ни завладява чрез свръхестествено внушение; ако тя достига до нас не само чрез разума, но и чрез другите човешки средства, тя не може да разкрие цялото си великолепие и достойнство. [II, с. 162.]

***

Бог дава своята чудодейна помощ не на страстите ни, а на вярата и религията ни. Хората се разпореждат и използват религията, както си знаят, докато би трябвало да бъде обратното. [II, с. 164-165.]

***

Ако вярваш, немного време изисква твоето обучаване на честен и щастлив живот. (Парафраза на Квинтилиан). [II, с. 164.]

***

Смешна вяра е тази, която вярва в това, в което вярва, само защото не ѝ достига кураж да не вярва. [II, с. 168.]

***

... ние достигаем до вярата в бога или чрез любовта, или чрез силата на обстоятелствата. [II, с. 169.]

***

... нашата вяра не е нещо, придобито от нас; това е чист дар на щедростта на друг. [II, с. 254.]

Вярност

Който не е верен на себе си, нему е простено да не бъде верен и на господаря си. [III, с. 15]

Г

Гениалност, изключителност

Аристотел твърди, че нито един изключителен дух не е чужд на известна лудост. [II, с. 33.]

Глупост, мъдрост

Както глупостта, макар постигнала това, което е желала, никога не смята, че е получила достатъчно, така мъдростта винаги е доволна от това, с което разполага, и никога не се разкайва за своето (*Цицерон*). [I, с. 68.]

***

... никъде не е казано, че не е позволено да се възползваме от глупостта на неприятеля така, както се възползваме от неговата страхливост. [I, с. 87.]

***

Трудно е да спреш оня, който се е разприказвал, или да го прекъснеш, ако е излязъл извън пътя. А силата на коня се проверява, когато го накараш да спре решително и изведнъж. [I, с. 95.]

***

... всичко, което нашата мъдрост прави тук, не е кой знае колко; колкото по-остра и по-жива е тя, толкова по-ясно вижда своето безсилие и толкова по-малко се доверява на себе си. [I, с. 236.]

***

Най-големите учени не са най-големите мъдrecи. [I, с. 245.]

***

И ако можем да бъдем учени с учеността на другите, то мъдри можем да бъдем само със собствената си мъдрост. [I, с. 251.]

***

Само глупците са сигурни и непоколебими. [I, с. 272.]

***

Човекът може да бъде мъдър, без да се показва, без да събужда ненавист. (*Сенека*) [I, с. 277.]

***

... големите умове... обичат краткостта! [I, с. 281.]

***

Най-отличителният белег на мъдростта е постоянната жизнерадост; нейното постоянно състояние, както в надлунния свят, е никога непомръкващата яснота. [I, с. 288.]

***

На тълпата обикновено са свойствени лекомислието и глупостта; тя се оставя да бъде водена за носа и замайвана със сладките звуци на тази словесна хармония, без да може да прецени с ума си и да познае истинската същност на нещата ... [I, с. 487.]

***

Каква досадна болест да се смяташ за толкова мъдър, че да не допуснеш някой друг да мисли малко по-различно от тебе. [I, с. 505.]

***

... ние се поставяме над останалите животни и се изключваме от тяхното общество и положение не поради това, че притежаваме истински

разум, а от глупаво високомерие и твърдоглавство. [II, с. 231.]

***

... голяма глупост е да вярваш във всичко, което не можеш да отхвърлиш. [II, с. 371.]

***

Това, което наричаме благоприличие, т.е. това, което не се осмеляваме да направим явно, а го првим скрито, хората някога са наричали глупост и са смятали за порок да замълчаваш и осъждаш това, което природата, обичаят и желанието правят явно и изискват от нас. [II, с. 393.]

***

Има ли нещо по-глупаво от това да смяташ, че струват нещо като цяло хора, които презираш като единици (Цицерон) [II, с. 456.]

***

... разпуснатостта в приказките е най-голямата пречка за великите дела (Квинтилиан). [II, с. 457.]

***

Никой не е предпазен от възможността да говори глупости. Лошото е, когато ги говори обмислено. [III, с. 9]

***

За истински порок може да се смята само оня, който оскърбява и изцяло осъжда човешкия разум; защото неговото уродство и вредност са дотолкова очевидни, че не случайно са прави ония, които твърдят, че е породен преди всичко от глупостта и невежеството. [III, с. 30]

***

Науката, която не е могла да проникне в душата им, е останала на върха на езика им. [III, с. 51]

***

... който е бил веднъж истински глупав, той никога няма да стане истински мъдър. [III, с. 159]

***

Глупостта е пагубно качество; но да не можеш да я понасяш, да се дразниш и измъчваш от нея... това е друг недостатък, не по-малко досаден от самата глупост... [III, с. 188]

***

Невъзможно е да спориш искрено с глупака. От един такъв наставник като раздражението се опорочава не само разумът, но и съвестта ми. [III, с. 191]

***

За да изглеждат по-учени, те стават по-глупави. [III, с. 193]

***

Твърдоглавието и разпалеността в спора са най-сигурното доказателство за глупостта. Има ли нещо на света по-упорито, по-решително, по-надменно, по-самовглъбено, по-важно и по-сериозно от магарето? [III, с. 208]

***

Драскачеството изглежда да е признак на развратените времена. [III, с. 217]

***

... някои дребни душици..., колкото повече надигат главата си, толкова повече показват задника си. [III, с. 321]

Говорене и смисъл

Който казва всичко, той ни пресища и убива апетита ни; който обаче се бои да изрече всичко докрай, той ни кара да мислим и за това, което изобщо не е имал намерение да каже. [III, с. 131]

***

Ако говорят достатъчно правдиво и с полза, те говорят умно. [III, с. 156]

***

... всеки отговор е добър, ако е на място. [III, с. 191]

***

Половината от произнесената дума е на този, който говори, а другата половина на този, който го слуша. [III, с. 406-407]

***

Примерът е неясно огледало; в него гледат всички и всеки вижда, каквото му изнася. [III, с. 407]

Грешки, грешене

... когато правим грешки от злонамереност, ние умишлено си затваряме очите пред предписанията на разума, дадени ни от самата природа ... [I, с. 148.]

***

... оспорването на грешките и упорстването в тях е нещо... присъщо най-вече на низките души. [I, с. 279.]

***

Има голяма разлика между това, дали някой не желае да греши и дали не знае да греши. (*Сенека*) [I, с. 297.]

***

... грешките често се изплъзват от погледа ни и ако ние не можем да ги

видим и когато някой ни ги покаже отстрани, това означава заболяване на нашия ум. [II, с. 117.]

***

Отчитайки собствените си грешки, трябва поне да се учим от тях. [II, с. 359.]

***

... там, където грешките се смятат за престъпление, престъплението се смята за нещо, не по-голямо от грешка... [III, с. 142]

Грижи

С грижата си за смъртта ние безспокоим живота, а с грижата си за живота безспокоим смъртта. Животът в такъв случай ни отежава, а смъртта плаши. [III, с. 359]

***

Ако ние не сме съумели да живеем, несправедливо е да ни учат да умираме и да усложняваме края си. А ако съумеем да прекараме живота си твърдо и спокойно, ние ще можем и да умрем така. [III, с. 359]

Д

Дар, даряване

За мене няма нищо по-скъпо от един дар, затова моята воля изпада в дълг спрямо всеки, който разполага с благодарността ми; по тази причина с по-голяма охота получавам такива услуги, които бих могъл да си купя. И сметката ми е права; за тях аз давам пари, за другите – себе си. [III, с. 245]

Дарба, талант

Ако речта на някого е обикновена, а съчинението забележително, това значи, че неговата способност иде от там, откъдето той е възмъгвал, а не от него самия. Знаещият не е знаещ във всичко; но талантливият е талантлив навсякъде, дори и в невежеството си. [III, с. 29]

Движение, съществуване

... времето и непрекъснатото раждане разрушават и претворяват всичко предшествашо. [II, с. 422.]

***

... нищо не пребивава и не остава неизменно. [II, с. 423.]

***

... това, което търпи промяна, не е вече същото; а щом не е същото, то вече не съществува като такова. [II, с. 423.]

***

... какво съществува в действителност? Съществува това, което е вечно, т.е. това, което никога не се е родило и никога не ще умре; у което времето не предизвиква никакви изменения. Защото времето

е нещо подвижно, което се появява като сянка ведно с вечно течащата и вечно движеща се материя; то никога не остава постоянно и неизменно; за него именно казват: „преди и след“, „било е“ и „ще бъде“ – думи, които изведнъж нагледно показват, че то не е нещо, което е; защото би било голяма глупост и съвсем явна лъжа да кажеш, че нещо съществува, докато то още не е, или пък е престанало да е. [II, с. 423-424.]

Двуличие

... двуличните хора са полезни с това, което могат да направят; но човек трябва да гледа да направят по-малко, отколкото могат. [III, с. 14]

Действие

... бързото и внезапно действие е повече свойствено на духа, а бавното и улегнало – на ума. [I, с. 102.]

***

Дребнавото и подозрително благоразумие е смъртен враг на великите дела. [I, с. 239.]

***

Така аз правя, ти пък – както знаеш сам. (*Теренций*) [I, с. 336.]

***

Всяко наше действие разкрива нашата същност. [I, с. 482.]

***

... всеки влага себе си в онова, което прави. [II, с. 85.]

***

... когато се съди за някаква изключителна постъпка, трябва да се вземат пред вид множество обстоятелства и да се види целият облик на човека, преди тя да бъде оценена. [II, с. 143.]

***

... доказателствата нямат друга основа освен опита, а многообразието на човешките постъпки дава безкрайни примери от всякакъв род. [II, с. 506.]

***

Няма по-трудно, нито по-мъчително нещо от това да не правиш нищо. [III, с. 105]

***

... да се действа е много по-трудно, отколкото да се търпи... [III, с. 139]

Диалектика

... в природата противоположното влива живот в противоположното... [I, с. 164.]

Доблест

... този, който е истински доблестен, той винаги ще постъпи доблестно – при всички обстоятелства. [II, с. 16.]

***

Прикриваната доблест е с леността безславна близка. (Хораций) [II, с. 450.]

Добро, зло

Питагорейците смятат, че доброто е определено и ограничено, а злото – неопределено и неограничено. [I, с. 98.]

***

... ако злото прониква в нас само чрез разсъдъка, то... би било в наша власт да го пренебрегнем или превърнем в добро. [I, с. 116.]

***

Всяка друга наука допринася вреда за този, който не е постигнал науката за доброто. [I, с. 257.]

***

... когато в живота има повече зло, отколкото добро, значи е настъпил часът за умирање... [I, с. 369.]

***

... здравето, красотата, силата, богатството и всичко, което се нарича благо, е за неразумния толкова лошо, колкото за разумния добро и обратното. [I, с. 430.]

***

... този, който прави на някого добро, го обича повече, отколкото последният обича него... [II, с. 85.]

***

Да правиш зло е много лесна и много долна работа; да правиш добро, когато това не е свързано с никаква опасност, е нещо обикновено; но да правиш добро, когато има опасност, това е истинското задължение на добродетелния човек. [II, с. 137.]

***

Когато попитали Антистен на какво е най-добре да се научиш, той отговорил: „Да се отучиш от злото”. [II, с. 144.]

***

Нищо не е така приятно за народа, както добротата. (Цицерон) [II, с. 492.]

***

Няма какво да правя с доброто, след като не мога да направя с него нищо. Защо му е наука на този, който вече няма глава? [III, с. 304]

***

Външният облик е слабо доказателство, макар да има някакво значение. И ако трябва да бичувам

някаго, аз много по-силно бих шибал ония злодеи, които с нравите си нарушават обезщанията, написани от природата на лицата им. По-жестоко бих наказвал злото, което се крие зад привлекателна външност. [III, с. 369]

***

... ненавистта към една жестокост ме кара да ненавиждам нейното подражание. За мен, ... може да се каже онова, което са казвали за спартанския цар Харилай: „Той не трябва да се смята за добър, защото не е лош с лошите”. [III, с. 374]

Добродетели, добродетелност

Храбростта като всяка друга добродетел, има своите граници; преминеш ли ги, започваш да клониш към порока... [I, с. 146.]

***

... самото преследване на добродетелта ни носи наслада. Стремлението към нея се поражда от представата ни за качеството на нещата, до които тя се отнася. [I, с. 165.]

***

... цената и величието на истинската добродетел са в лекотата, ползата и удовлетворението при нейното изпълнение... Не сила, а порядъчност – това ѝ е нужно. [I, с. 289.]

***

Векът, в който живеем (поне под нашите небеса), е толкова тежък, че не само добродетелта, но дори представата за нея е нещо непознато... [I, с. 384.]

***

... добродетелта признава за свое само онова, което се създава от

самата нея и заради самата нея. [I, с. 384.]

***

Добродетелта, казва Антистен, се задоволява със себе си; на нея не ѝ са нужни нито правила, нито поучения, нито странични въздействия. [I, с. 400.]

***

... да се отказваш от помощта на слуги, да спиш на твърдо, да си избобждаш очите, да хвърляш богатството си в реката, да търсиш страданието (едното, за да търсиш блаженство на другия свят чрез страдание на земята, другото – за да се спасиш от по-нататъшно падение чрез достигане низините на живота) – това е проява на извънмерна добродетел. [I, с. 403.]

***

... Демостен е казал, че началото на всяка добродетел е размишлението и взимането на решения, а нейна крайна цел и съвършенство – постоянството. [II, с. 10-11.]

***

Добродетелта изисква да я следваме заради самата нея; и ако понякога я използваме за други цели, тя веднага смъква маските ни. [II, с. 17.]

***

Никакви случайности не са в състояние да накарат добродетелта да обърне гръб на живота; тя търси страданието и болките като своя храна. [II, с. 37.]

***

Колкото и велика да е една добродетел, щом стане обикновена, тя не изисква нагарди... [II, с. 80.]

***

Но има друга една добродетел – истинска, съвършена и философска ... тя е много по-голяма и по-пълноценна от войнската. Това е силата и твърдостта на нашата душа, която еднакво презира всички враждебни на ней обстоятелства; тя е равна на себе си; тя е неизменна и постоянна. [II, с. 80.]

***

... добродетелта е нещо по-различно и по-благородно от склонността към добро, която се поражда у нас... в добродетелта има нещо много по-голямо и по-активно от тихото и мирно подчинение на разума, продиктувано от един щастлив нрав. Този, който по силата на природната си кротост и отстъпчивост отмине нанесените обиди, ще извърши красива постъпка, достойна за похвала; но този, който, оскърбен до болка от обида, се въоражи с разум и след дълга борба със себе си успее да подтисне палещата си жажда за мъст, ще направи безсъмнено много повече. Първият ще постъпи добре, вторият – добродетелно; едната постъпка би могла да бъде наречена добра, другата – добродетелна; защото според мен понятието добродетел предполага трудности и борба и не може да се осъществи безучастно; не случайно ние наричаме бога добър, силен, благ и справедлив, но не го наричаме добродетелен; защото неговите действия са непринудени и се извършват без усилия. [II, с. 134-135.]

***

... добродетелта отказва приятелството на леснотата ... лекият

приятен и наклонен път, по който вървят умерените стъпки на добрата природна склонност, не е пътят на истинската добродетел. [II, с. 137.]

***

Ако добродетелта може да блести само чрез борбата срещу противоположните желания, то значи ли това, че тя не може да мине без присъствието на порока и че дължи почитта и уважението си на него? И какво да кажем за онова честно и благородно епикурейско наслаждение, което спокойно отглежда в скута си и пуска да играе добродетелта, давайки ѝ за играчка позора, треската, смъртта и пъкълъ? Ако аз предположа, че съвършената добродетел се познава по способността да се подтиска и понася търпеливо болката, да се издържа без трепване на пристъпите на подаграта; ако ѝ предпиша като необходимо условие горчивините и трудностите, какво бих могъл да кажа тогава за онази добродетел, която се издига до такава висота, че не само презира болката, но се и наслаждава от нея, опиянява се до степен на екстаз – както е при епикурейците, някои от които са ни оставили достоверни свидетелства за това? [II, с. 138.]

***

... стоиците споделят възгледа, че когато мъдрецът извършва едно дело, той го върши с всичките си добродетели, макар винаги една от тях да преобладава – в зависимост от характера на постъпката му. [II, с. 146.]

***

... единствено смирението и послушанието могат да отличат

добродетелния човек. Не трябва да се оставя всеки да съди за своя дълг; дългът трябва да му се предпише, а не да му се предоставя възможност да го избира според преценката си; в противен случай поради глупост и поради безкрайните си мнения ние бихме в края на крайщата измислили, че трябва, както казва Епикур, да се изпоядем един друг. [II, с. 234.]

***

Състраданието пробужда у нас милосърдие, страхът отхранва чувството ни за самосъхранение и самообладание, а колко красиви постъпки са породени от амбицията! Колко от високомерието! Никоя изтъкната и смела добродетел не е в края на крайщата без пример от някакво отрицателно чувство. [II, с. 366.]

***

Добродетелта би била нещо твърде суетно и леко, ако извличаше своята стойност от славата. [II, с. 451.]

***

... добродетелта не става по-голяма от това, че съществува по-дълго... една истина не става по-мъдра от това, че е по-стара. [III, с. 397]

Доверие

Доверието към порядъчността на другия е доказателство за собствената ни порядъчност... [I, с. 143.]

***

Хората имат по-голямо доверие към нещата, които не разбират (Неизвестен автор) [III, с. 332]

Доказателства

... или признайте силата на нашите доказателства, или ни посочете други – с по-добра основа, по-добър вътък, по-добре изтъкани. [II, с. 172.]

***

Ние лесно тълкуваме смисъла на чуждите писания, когато това е в полза на нашите предварително изработени мнения. [II, с. 172-173.]

***

Нещо по-добро дай, ако имаш; щом не – подчини се. (Хораций). [II, с. 172.]

Досада

... да не можеш да търпиш един нрав, различен от твоя, е проява на тиранична раздражителност... няма по-голяма и по-постоянна досада от тая да се възмущаваш и дразниш от досадността на хората... [III, с. 195]

Достойнство, чест

Предпочитам да съм недоволен от съдбата си, отколкото да ме е срам от победата ми (*Квинт Курций Руфт*). [I, с. 88.]

***

Аз ще се пазя, ако мога, моята смърт да не казва неща, които преди това животът ми не е казал. [I, с. 91.]

***

По-добре е да обидя някого веднъж, отколкото да обиждам постоянно себе си... [I, с. 114.]

***

Твърде често превъзходството ни над врага се дължи на външни причини, а не на нашите достойнства. Здравите ръце и крака са за носача, не и за доблестния. [I, с. 361.]

***

Достойнството и цената на човека са в неговото сърце и воля; именно тук обитава истинската чест. [I, с. 361.]

***

Кой е победителят, решава не изходът на боя, а неговият ход; честта на война и неговата доблест се състоят не в победата, а в достойното му държане в боя. [I, с. 363.]

***

Не поради някаква изгода, но за честта на самото достойнство (Цицерон). [II, с. 455.]

***

Императорът е длъжен да умре прав (Светоний). [II, с. 536.]

***

... няма нищо по-достойно от това в случай на трудности да стоиш изправен над бушуващите вълни, изпълнявайки честно всичко, което изисква от тебе дългът. [II, с. 618.]

***

Нека да приемем онази величина, която ни е дадена от времето и от която сме изходили. [III, с. 182]

***

Да се прегъват и свиват могат само коленете ми, но не и разумът ми. [III, с. 204]

***

Най-достойната дейност е да служиш на народа и да принасяш полза на множеството. [III, с. 225]

***

Най-голям плод от таланта, добродетелта и всички превъзходни качества се получава тогава, когато

ги насочваме към всеки ближен. (Цицерон) [III, с. 225]

Дух

... духът реябва да бъде винаги уравновесен и здрав; не бездеен, а непритеснен и необхванат от страсти. Обикновената дейност не му струва нищо; той действа даже и когато спи. Но той трябва да се възбужда благоразумно; защото докато тялото усеща сложения на него товар според неговата действителна тежест, духът често за своя сметка увеличава тежестта му, като я определя според това как му се струва. Едно и също нещо човек върши с различни усилия и с различно напрежение на волята. [III, с. 300]

Душа, духовност

... потресената и развълнувана душа се губи в себе си, ако не ѝ се даде нещо, за което да се залови; затова трябва винаги да ѝ се предоставят предмети, които да ѝ служат като цел и мотив за действие. [I, с. 78-79.]

***

... в безделие става духът неустойчив (Лукиан). [I, с. 93.]

***

... прекаленото старание и напрежението на душата, когато е скована и притеснена от работа, прави творението измъчено, изтормозено, разкривено... [I, с. 102-103.]

***

... ако нещо ангажира душата, тя му се отдава изцяло. [I, с. 396.]

***

Ако още в началото човек не освободи душата си от бремето,

което я потиска, по-нататък тревогите ще го смажат... [I, с. 397.]

***

Носи вината духът, който вечно е свой собствен пленник. (*Хорацій*) [I, с. 398.]

***

Душите на императора и на кундурджията са направени по един и същ калъп. [II, с. 216.]

***

... между философите от всички школи съществува съгласие – най-висшето благо се състои в спокойствието на душата и тялото. [II, с. 235.]

***

... най-добрият начин да запазим и запечатаме в душата си нещо е да искаме да го изличим от паметта си. [II, с. 245.]

***

Вълненията и преживяванията, които предизвикват в душата ни телесните усещания, могат много да я променят; но още по-силно действат върху нея собствените ѝ страсти, на които тя е толкова подвластна, че те определят целия нейн ход и движение... [II, с. 365.]

***

Ценността на душата се определя не от това да се въздигнеш, а от това да живееш обикновено.

Нейното величие се проявява не във великото, а в умереното. [III, с. 34]

***

... сънят потиска и угася способностите на душата; нуждата

от полово общуване също така ги поглъща и разсейва. [III, с. 128]

***

Великата душа говори по-спокойно и по-уверено. (*Сенека*). [III, с. 343]

Държава, държавно устройство

... държавата е нещо като здание, изградено с различни части, които са свързани по такъв начин, че е невъзможно да разклатиш и най-малката от тях, без това да се отрази на цялото здание. [I, с. 222-223.]

***

Тези, които разклащат държавата, най-често са и първите, които падат под развалините ѝ. [I, с. 223.]

***

... нормалният ред в една държава, радваща се на пълно здраве... представлява едно тяло, което се крепи на своите органи и служби, както и на общото подчинение и спазване на реда. [I, с. 229.]

***

Не само по предложение, но и в действителност най-доброто, най-съвършенното държавно устройство за един народ е това, което се е задържало най-дълго. Неговите особености и основни достойнства произтичат от обичая. Ние винаги най-напред се позоваваме на условията, при които живеем. [III, с. 232]

***

Всички големи промени разклащат държавата и внасят в нея безредие. [III, с. 234]

***

Платон също не е съгласен да бъде нарушаван мирът в неговата страна

заради усъвършенстване на управлението; и не приема никакви подобрения, които костват кръвта и разорението на гражданите, смятайки, че в такъв случай човекът с добра воля е длъжен да остави всичко така, както си е... [III, с. 347]

***

Човек не може да си представи по-лошо състояние на нещата, отколкото в случаите, когато злото се обявява за законно и със съгласието на властта се облича в мантията на добродетелта. [III, с. 348]

***

Държавните нещастия чувствуваме дотолкова, доколкото засягат частните ни интереси. (Тит Ливий) [III, с. 352]

Е

Език, красноречие

... всеки казва това, което може. [I, с. 109.]

***

Привличайки вниманието върху себе си, красноречието нанася вреда на самата същност на нещата.

Колкото до желанието да се отличава с странното си облекло, бих казал, че само дребните души се мъчат да се отличат с нещо необикновено; същото е и с езика; търсенето на нови изрази и на малко познати думи се диктува от едно лекомислено и педантично тщеславие. [I, с. 306.]

***

... аз не намирам голяма разлика между тия, които само не умеят да се изразяват, и тия, които нищо друго не знаят, освен да се изразяват. [I, с. 415.]

***

Благозвучността не е украса, достойна за мъж. (Сенека) [I, с. 415.]

***

Платон казва, че многословието или краткостта не са свойства, които отнемат или придават цена на езика. [II, с. 478.]

***

... позата, лицето, гласът, дрехата, настроението могат да придадат цена на нещата, които сами по себе си не я притежават; те придават цена дори на празните приказки. [II, с. 478-479.]

***

Нашите взаимоотношения се осъществяват единствено по пътя на словото; и този, който го извращава, той е изменник на общуването между хората; то е единственото средство, чрез което се съобщават нашите желания и мисли; то е посредникът между нас; ако то ни липсва, ние не можем да живеем заедно, не можем да се познаваме взаимно. Ако ни лъже, руши всяка наша общност и къса всички връзки на обществото. [II, с. 523.]

***

... смисълът поражда и осветлява думите; това са не празни, а облечени в плът думи. Такива думи означават повече, отколкото казват. [III, с. 122]

***

Аз искам да мога в думите си да влагам нещо свое. [III, с. 122]

***

Употребата и използването на един език от великите умове придава цена на този език; те не толкова го обновяват, колкото, придавайки му трудни и многообразни функции, разширяват възможностите му и го правят гъвкав. Без да измислят никакви нови думи, те обогатяват съществуващите, придават им тежест, задълбочават значението и употребата им, приучават ги към необикновени, но мъдри и проницателни действия. [III, с. 122]

Естественост, норма

... естествено по-скоро трябва да се нарече онова, което е типично, обикновено, всеобщо. [I, с. 514.]

Ж

Желания

Въжделенията са или естествени и необходимо – като жаждата и глада, или естествени и не необходими – като половото общуване, или неестествени и не необходими – каквито са почти всички желания на човека; последните са изкуствени и излишни. Удивително е да се знае с колко малко природата се задоволява и колко малко тя ни е оставила да желяем. Обилието на кухнята не променя с нищо реда в нея. [II, с. 209.]

***

Нашите желания презират и отхвърлят всичко, което ни е под ръка, за да тичат подир онова, което ни липсва... И липсата и наличието ни действат еднакво... И желанието, и насладата еднакво ни измъчват... неудовлетвореността и раздражението ни възникват от високата оценка на това, което желяем... [II, с. 439.]

***

... кипящото желание не води доникъде. [III, с. 89]

***

Колкото по-големи са нашите потребности и притежания, толкова повече ние се подлагаме на ударите и негодите на съдбата. [III, с. 305-306]

***

Напрегнатостта и неукротимостта на желанието по-скоро пречат, отколкото помагат за постигане на поставената цел... [III, с. 300]

Жена

Опасно е да се предоставя на жените разпределението на нашето наследство съобразно с избора, който те ще направят по отношение на децата, защото този избор винаги ще бъде несправедлив и произволен. Оня болезнен апетит и вкус, който те имат през време на бременността, им е свойствен винаги. Виждаме ги как те обикновено се привързват към най-слабите и най-обидените от природата или пък към тези, които носят още на ръце. [II, с. 104.]

***

... ако една жена не изпита изкушението, не може да се похвали с целомъдрие. [III, с. 106]

***

... щом жената стане наша, ние преставаме да ѝ принадлежим... [III, с. 132]

Жестокост

Ужасът от жестокостта ме отнася подалеч по пътя на добросърдечие, отколкото който и да е пример на добросърдечие. [III, с. 187]

Живот

Животът, бил той дълъг или кратък, няма никакво значение за тези, които вече не съществуват. [I, с. 181.]

***

Сам по себе си животът не е нито добро, нито зло; той е вместилище и на едното, и на другото в зависимост от това, в какво сте го превърнали. [I, с. 183.]

***

Където свърши вашият живот, там изтича той целият. Стойността на живота не се измерва с неговата

продължителност, а с това, как сте го използвали. [I, с. 186.]

***

... оня, който се отнася с презрение към собствения си живот, винаги може да стане господар на живота на другия. [I, с. 283.]

***

Те са постигнали това най-голямо изкуство – да се живее добре – по-скоро чрез живота си, отколкото чрез съчиненията си. (*Цицерон*) [I, с. 298.]

***

Истинското огледало на нашите мисли е начинът ни на живот. [I, с. 299.]

***

Животът е робство, ако не сме свободни да умрем. За оздравяването си ние обикновено се отплащаме с частица живот (...). [II, с. 35.]

***

По-голяма твърдост се изисква да живееш с веригата, когато те е оковала, отколкото да я разкъсаш. [II, с. 37.]

***

(...) животът – това е нашето битие, това сме ние самите. [II, с. 39.]

***

... за мен освен здравето и живота няма нищо друго на света, за което бих си гризал ноктите и което бих купил с цената на душевни страдания и насилие над себе си. [II, с. 485.]

***

Животът – изпълнен с ядове, а смъртта – с любов и уважение. [II, с. 632.]

***

... законът на живота повелява порядъчните хора да живеят не както им се иска, а както трябва. Оня, който не може заради любовта към жена си или към приятелите си да удължи живота си и да упорства срещу смъртта, е прекалено изнежен и слаб... [II, с. 641.]

***

... понякога величието се състои в това – да живееш. [II, с. 642.]

***

... няма такава тежка участ, с която човек не би се примирил само и само да остане жив. [II, с. 654.]

***

... въпреки това ще кажа, че или ми се ще, или е така, но си струва да живееш, дори и в такова състояние, ако си съумял да се избавиш от страха и заплахите, изводите и последствията, с които ни плаши медицината. Във всеки случай самата болка не е чак дотам остра и непоносима, че един търпелив човек да изпадне в отчаяние и лудост. [II, с. 655.]

***

Да се придържаш към един и същ начин на живот и да се чувстваш по необходимост задължен към него означава да съществуващ, но не и да живееш. [III, с. 46]

***

Животът е едно неравно, неправилно и многообразно движение. Да следваш неизменно склонностите си и да бъдеш до такава степен в тяхна зависимост, че да не можеш да се отскубнеш от тях или да ги подчиниш, означава да не бъдеш

приятел на себе си, още по-малко – господар на себе си; това значи още да бъдеш роб. [III, с. 46]

***

... стремежът на монарсите да си придават тежест свидетелства за това, че те изобщо не усещат какво представляват, повдигайки си цената и прикривайки се за сметка на толкова много излишни разходи. Това може да е оправдано, когато се намират в друга страна; но когато един монарх е сред поданиците си, където всичко е в негова власт, това означава да снее достойнството си от най-високата му степен на почит, каквато би могъл да постигне. Същото е и с благородника – излишно е, струва ми се, да се облича екстравагантно, когато е между своите; домът му, начинът му на живот, кухнята му достатъчно говорят за него. [III, с. 160-161]

***

Обичам частния живот, защото мога да си го уредя по мой избор. [III, с. 274]

***

Животът е материално и телесно движение, а дейността – несъвършена и безпорядъчна по своята същност; аз се старая да служа на живота съобразно с неговите изисквания. [III, с. 275]

***

... няма по-глупав и по-жалък начин на живот от този, който протича под заповед и дисциплина. [III, с. 399]

***

Нужно е да се ръководиш от разумни правила, но да не им робуваш... [III, с. 402]

***

Бог е милостив към тия, на които отнема живота постепенно; това е единственото преимущество на старостта. [III, с. 425]

***

Трябва да се смята за благо всичко, което става според природата. (Цицерон) [III, с. 425]

***

Насилието отнема живота на младежите, зрелостта – на старците. (Цицерон) [III, с. 426]

З

Заблуда

Истинското поле и предмет на заблудението са непознатите неща. [I, с. 363.]

Загуба

Равностойни са болката, че си загубил, и страхът, че ще загубиш. (Сенека) [II, с. 436]

Закон, законност, правосъдие

... по-добре законите да желаят това, което могат, отколкото да не могат това, което желаят. [I, с. 229.]

***

Плутарх възхвалява Филопеман, като казва, че бидейки роден да командва, той умее да командва не само съгласно законите, но и със самите закони, когато обществената необходимост го е налагала. [I, с. 230.]

***

И само тези закони заслужават истинско уважение, с които бог е осигурил вечно съществуване; за тях никой не знае кога са създадени и имало ли е някога други закони. [I, с. 440.]

***

Нищо не е подложено на такива изменения, както законите. [II, с. 385]

***

Законите печелят толкова повече авторитет, колкото са по-стари и повече се прилагат. [II, с. 392]

***

... във времена, когато липсва правосъдие, всичко, което е извършено смело, е винаги почитено... [II, с. 443]

***

... одобрявайки законите и подчинявайки им се, истинската добродетел губи много от своята изначална непоколебимост, и много порочни дела се вършат не само с тяхно разрешение, но и по тяхно настояване. [III, с. 17]

***

... възможностите за свободно и широко тълкуване на законите са толкова, колкото са самите закони. [III, с. 376]

***

... законите стоят на почит не затова, че са справедливи, а за това, че са закони. Това е мистичното основание за тяхната власт; друго основание те нямат... те се създават от глупци. [III, с. 385]

***

Няма на света нищо така тежко натоварено с грешки, както законите. Който им се подчинява за това, че са справедливи, той им се подчинява не така, както е длъжен. [III, с. 385]

***

Приетият от всички обичай се превръща в закон. [III, с. 429]

Здраве

Нима при първия пристъп на подагра, който и да е – император или друго някакво величие – ... не забравя и за дворците, и за величието си? [I, с. 430.]

***

Ако са здрави стомахът, краката ти и дробовите, повече нищо не ще ти дадат и богатствата царски. (*Хорацій*) [I, с. 430.]

***

Здравето е скъпоценност; то е единственото нещо, заради което наистина си струва да не жалиш не само време, усилия, блага, но и част от живота си, доколкото без това животът става нетърпим и унизителен. Без здраве наслаждението, мъдростта, знанието, добродетелта помрачняват и изчезват... [II, с. 663]

***

Всеки път, който ни води към здравето, аз не бих се осмелил да нарека нито труден, нито скъп. [II, с. 663]

***

... аз бих бил голям горделивец и самохвалко, ако исках да заменя едно здраво, пълнокръвно и сладостно усещане на здравето с едно въображаемо, чисто духовно и вятърничаво наслаждение, каквото е славата. [II, с. 694]

***

Здравето ми дава много по-радостни и по-полезни съвети от болестта. [III, с. 43]

***

И здрав, и болен аз водя един и същ живот; едно и също легло, един и същ дневен режим, едно и също ядене, едно и също пиене. Нищо друго не прибавям, променям само количеството – по-малко или повече според силите си и според апетита си. Моето здраве това е да предварявам от смущения

обичайното си състояние. Болестта ме събаря на една страна; ако се доверя на лекарите, те ме събарят на другата; така че и по волята на случая, и по силата на медицинското изкуство аз ще се окажа вън от своя път. Аз не вярвам в нищо друго така, както в следното: нещата, с които отдавна съм привикнал, не могат да ми навредят.

Именно навикът дава каквато си ще форма на нашия живот; в това отношение той може всичко... [III, с. 395-396]

***

Всичко, което ми е противно, ми е и вредно; и нищо, което приемам с охота и удоволствие, не ми вреди. [III, с. 404]

***

Най-ценният плод на здравето е възможността да изпитваш удоволствие. [III, с. 427]

Знание, познание, незнание, цена на знанието

Ние вземаме на съхранение чуждите мисли и знания и нищо повече. А трябва да ги направим наши, собствени... Ние се опираме на чуждите ръце с такава сила, че оставаме безсилни. [I, с. 251.]

***

... знанието не е толкова ценно, колкото умът; ум без знание може, но знание без ум е невъзможно... За какво ти е знание, ако няма разбиране? [I, с. 255.]

***

... знанието не трябва да се прикрепя към душата, то трябва да се vyplъти в нея; не да я полее само отгоре, а да я напои дълбоко... [I, с. 256.]

***

На едно дете от добро семейство се дават знания не за да се прехранва чрез тях..., не за някакви външни удобства, а за негово собствено самочувствие, за да се обогати и укрепне вътрешно; знанията трябва да го направят не учен, а умен... умът и добрите нрави са за предпочитане пред голата ученост... [I, с. 269.]

***

Съмнението харесвам, както знанието (*Данте*) [I, с. 272.]

***

Да знаеш нещо наизуст още не значи да го разбираш; то ще рече да помниш това, което са оставили на съхранение в паметта ти. [I, с. 273.]

***

Ако можехме да сведем потребностите на нашия живот до техните истински и естествени граници, ние щяхме да установим, че по-голямата част от употребяваните знания стоят вън от всяка употреба... [I, с. 284-285.]

***

Знанието, с което човек ще се заеме при един (...) уединен живот, не трябва да бъде нито мъчително, нито скучно; в противен случай няма защо да търсим такъв начин на съществуване. Това зависи от личния вкус на всеки. [I, с. 404.]

***

Мъдреците казват, че за познанието е необходима най-вече философията, а за делото – добордетелта... [I, с. 415.]

***

Пълното познание, което за всичко се осланя на другия, е по-спасително

и по-мъдро, отколкото тази чисто словесна и празна наука, отхранваща у хората съмнение и заблуда. [I, с. 506.]

***

Знанието и истината могат да залегнат у нас и без наличността на съждения; но и съждението може да мине без тях; нещо повече – според мен признаването в незнание е едно от най-сигурните доказателства за наличието на разум... Аз, разбира се, много бих желал да притежавам по-съвършени знания за нещата, но не съм в състояние да дам толкова, колкото те струват. [II, с. 117]

***

Знанието според мен заема място на нещо необходимо в живота – като славата, доблестта, достойнството, или още повече – като красотата, богатството и толкова още други подобни неща; и то очевидно служи на живота като тях, но малко отдалечено и повече поради въображението ни, отколкото по самото себе си. [II, с. 233-234]

***

Покорността, смирението поражда всяка друга добродетел, умуването – всеки грях. Първото изкушение, с което дяволът е изкушил човека, първата отрова, неусетно проникнала в нас, иде от обещанието му за наука и познание „И ще бъдете като богове, знаещи добро и зло” (Битие, III, 5)... Чумата за човека е мнението му, че знае. [II, с. 235]

***

Когато липсват действителни болести, знанието ни дава своите. [II, с. 239]

***

Много голямо предимство на незнанието е, че самото знание ни хвърля в неговите обятия, когато се окаже безсилно да облекчи страданието ни; тогава знанието е принудено да направи отстъпка; то ни отпуска и ни дава възможност да се скрием в лоното на незнанието, спасявайки ни така от ударите и оскърбленията на съдбата. Защото какво друго освен това означава фактът, че когато знанието ни проповядва да отеглим мислите си от страданията, в които горим, да се отклоним от спомена за изгубените блага, да мислим за миналите си радости и да извикваме на помощ изчезналото душевно задоволство, противопоставяйки ги на онова, което ни гнети. [II, с. 244]

***

... в „Еклезиаст” е казано: „В многото мъдрост има много печал” и „който умножава знанието, умножава труда и мъката”. [II, с. 248]

***

... най-добрата наука за човека е науката за незнанието и най-добрата мъдрост – простотата. [II, с. 252]

***

Когато попитали най-мъдрият човек на света какво знае, той отговорил, че нищо не знае. Той е потвърдил думите, че по-голямата част от това, което знаем, е най-малката част от онова, което не знаем; с други думи – дори това, което мислим, че знаем, представлява една част, и то много малка, от това, което не знаем. [II, с. 256]

***

Невежеството, което знае себе си, което съди за себе си, което се

осъжда, вече не е пълно невежество; за да бъде такава, то трябва да не се познава. [II, с. 259]

***

... колкото повече знаеш, толкова повече поводи имаш да се съмняваш... [II, с. 267]

***

Да разглеждаш нещата от различни страни е така удобно, както и да ги разглеждаш от една страна; дори е и по-добре; това значи да ги опознаеш по-пълно и знанието ти да бъде по-полезно. [II, с. 271]

***

Но ние сме устроени така, че дори познанието на онова, което държим в ръцете си, е не по-малко отдалечено от онова, което е отвъд облаците, отвъд небесните светила. [II, с. 318]

***

Всички неща са непроницаеми за разума и са скрити във величието на природата. (Плиний стари) [II, с. 319]

***

Човек е толкова способен да познае всички неща, колкото и отделното нещо; и ако той признае... невежеството си по отношение на принципите и основните причини, той трябва смело да се откаже и от познанието на останалото в науката; защото ако му липсват познания за основното, неговият ум се валя в праха; споровете и изследванията нямат друга цел освен установяване на принципите; ако тази цел не бъде постигната, човешкият ум не може никога нищо да реши. [II, с. 355-356]

***

... човешкото знание може да се поддържа само чрез неразумни,

безразсъдни и измислени обяснения; и че все пак човек човек трябва да се ползва или от всяко друго средство, колкото и фантастично да е то, отколкото да признае неизбежната си глупост; каква печална истина! Човек не може да избегне положението, че сетивата са върховните повелители на неговото знание, че те са недостоверни и че техните показания могат при всички обстоятелства да се окажат погрешни; че трябва поради това да се бориш отчаяно и ако не ти достигат истински сили – както често се случва, да прибегваш до упорство, дързост, безсрамие. [II, с. 406]

***

Любопитството за същността на нещата е било дадено на човека като бич срещу него – казва Светото писание. [II, с. 472]

***

... да видиш, че нещо ще стане... не значи да го накараш да стане; ние по-скоро виждаме, защото нещата стават; но това съвсем не значи, че те стават, защото ги виждаме. Извършващото се обуславя нашето знание, а не незнанието обуславя извършващото се. [II, с. 580]

***

... не искам моята осведоменост да надвишава и притеснява езика ми. [III, с. 15]

***

... нашите познания са слаби във всяко отношение; ние не виждаме нищо нито пред себе си, нито след себе си; те обхващат малко и виждат малко; те са ограничени и във

времето, и в обхвата на явленията.
[III, с. 168-169]

***

Колко нищожно е само дори у най-любознателните хора знанието за света, който тече, докато ние съществуваме! От нас се изплъзва знание, сто пъти повече от онова, което остава в ума ни, и това се отнася не само до отделни събития, които понякога по волята на съдбата стават показателни и изключително важни, но и до положението на цели държави и народи. Ние ахкаме като за чудо за такива изобретения като артилерията и книгопечатането; а други народи на другия край на света – в Китай, са ги познавали хиляди години преди нас. Ако можехме да видим онази част на света, която не виждаме, ние щяхме вероятно да разберем колко безкрайни са многообразието и разнообразието на неговите форми. И ако на света се погледне с очите на природата, ще се види, че в него няма нищо единично и рядко; всичко съществува само за нашето знание, което е нетрайна основа на съжденията ни и което ни внушава една невярна представа за нещата. [III, с. 170]

***

Всеки може да каже нещо истинно; но малко са тези, които могат да кажат нещо стройно, разумно, достатъчно ясно. Затова мене не ме дразни невярното знание, причина за което може да бъде незнанието, а ме дразни глупостта. [III, с. 195]

***

Природата на нещата не ни е дала никакво познание за техните граници. (Цицерон) [III, с. 258]

***

Невярното е толкова близко до вярното, че мъдрецът не трябва да рискува на толкова опасно място. (Цицерон) [III, с. 327]

***

... много неща, надминаващи нашата способност да ги разберем, ние сме склонни и да ги отхвърлим, и да ги приемем. [III, с. 331]

***

Удивлението лежи в основата на всяка философия; нейното развитие е изследването, нейния край – незнанието. Но има незнание силно и благородно, което по чест и мъжество не отстъпва на знанието, незнание, което, за да го достигнеш ти е необходимо не по-малко знание от това на знаещия. [III, с. 331]

***

И аз споделям мнението на свети Августин, който казва, че е по-добре да клониш към съмнението, отколкото към твърдата увереност за неща, които е трудно да бъдат доказани и в които е опасно да се вярва. [III, с. 334]

***

Не ме е срам, както тях, да призная, че не зная това, което не зная. (Цицерон) [III, с. 335]

***

Яснотата се намалява от аргументацията. (Цицерон) [III, с. 349]

***

Защото е нужно да притежаваш известно количество знания, за да можеш да забележиш невежеството си... [III, с. 388]

***

... омразата към досадната и свадлива наглост на всезнайковците – най-големия враг на действителното знание, на истината. [III, с. 389]

И

Избор

Хегезий е казал, че както условието да живееш, така и условието да умреш зависи от нашия избор. [II, с. 36]

***

Който в търсенето на истината се мъчи да обхване всички обстоятелства и всички следствия, той пречи на избора си. [II, с. 535]

Изгода, съвест

... никаква лична изгода не оправдава насилието над нашата съвест; обществената изгода да, но само когато е съвсем очевидна и много голяма. [III, с. 22-23]

Изкуство

Съдебната власт се поверява на съдията съвсем не като негово лично богатство, а като благо на този, който ще се отнесе до него. Никога хората не издигат висшия за негова собствена изгода, а за изгода на низшия; лекарят е нужен не на себе си, а на болния. Целта на всяка магистратура, на всяко изкуство е въвн от самото него: „Никое изкуство не е затворено в себе си” (Цицерон) [III, с. 162]

***

... на един път не можеш нито да се надяваш, нито да се радваш. [III, с. 195]

Измама, лъжа

... измамата... е противна сама по себе си. [I, с. 208.]

***

Много по вредни са онези, които изкривяват и опорочават истинската същност на нещата и по този начин мамят не само очите, но и разума ни. [I, с. 486.]

***

Докато се страхували, че са мамени, мнозина са учили другите да мамят и са им дали право да грешат чрез своето подозрение. [III, с. 226]

Изтезания, мъчения

Мъченията са опасно изобретение и на мен ми се струва, че те са по-скоро изпитание на търпеливостта, отколкото на истината. Истината крие и този, който търпи, и този, който не може да търпи. В същност защо болката ще ме застави да призная това, което е, а не това, което не е? [II, с. 60]

Индивид, общество

Всеки значителен пример съдържа нещо несправедливо по отношение на отделните личности, което се компенсира от общата полза. [II, с. 534]

Истина, лъжа

... за истината не трябва да се съди по авторитета и показанията на други. [II, с. 267]

***

... Платон твърди, че както съждението за истина, така и самата истина за разлика от понятията и усещанията принадлежат на ума и мисленето. [II, с. 398]

***

Този, който говори истината, защото е принуден от странични причини или защото това е полезно за него, и този, който не се страхува да лъже,

когато не засяга никого, той не е напълно правдив човек. [II, с. 493]

***

... да твърдиш, че който не умее да се прикрива, той не умее да управлява, значи предварително да предупредиш тия, с които ще имаш работа, че всяка дума е измама и лъжа. [II, с. 494]

***

Който е нечестен по отношение на истината, той е нечестен и по отношение на лъжата. [II, с. 494]

***

Ако лъжа, оскърбявам с това повече себе си, отколкото този, когото лъжа. [II, с. 512]

***

Първият признак за покварата на нравите е изчезването на истината... [II, с. 522]

***

Истината в нашия век не е това, което е в действителност, а това, в което убеждаваш другия... [II, с. 522]

***

... лъжата ни осквернява и когато говорим, и когато слушаме. [II, с. 523]

***

... истината е толкова необятна, че ние не трябва да се отказваме от никое средство, което би могло да ни доведе до нея. [III, с. 375]

История, исторически съчинения

Единствените добри исторически описания са описанията на хора, които или сами са вършили тези дела, или са участвали в ръководството им, или поне са имали

случай да ръководят други дела от подобен род. [II, с. 131]

***

... добросъвестните; те са летописци на всички значителни събития, а към обществените събития се отнасят също така слуховете и мненията на хората; тяхната задача е да разказват за общите вярвания, а не да ги коригират. Последното е работа на теолозите и философите – ръководители на съвестите. [III, с. 214-215]

К

Компромис

... да защитаваш съвестта си, значи да правиш компромис. [III, с. 349]

Корист

В благодеянието има по-малко благородство, когато то се прави с мисълта за отплащане. [III, с. 286]

Корупция

Най-непоносимото според мене е, че корупцията и разбойничеството заемат длъжност и стоят на почит. [III, с. 353]

Красота

Изглежда сякаш, че ние нищо не знаем за това, какво е природна красота и красота изобщо, щом на човешката красота придаваме толкова различни форми; а ако съществува някаква естествена представа за нея, ние всеки бихме я разпознали така, както разпознаваме топлината на огъня. [II, с. 226]

***

Красотата е велика сила в човешките взаимоотношения; тя е първото нещо, което привлича хората един към друг; и няма човек, колкото див и намусен да е, който да не се почувства в някаква степен затрогнат от нейната сладост. [II, с. 479]

***

... авторитетът, който иде от хубавата външност и телесна величавост, не е нещо маловажно. [II, с. 481]

***

Ниските хора, казва Аристотел, могат да бъдат много миловидни, но

никога не са красиви; в големия ръст може да се разпознае голямата душа, както в едрото и снажно тяло – красотата. [II, с. 481]

Краткост на израза

... за да изразиш с една дума всички правила на нашия живот... и да ги събереш в едно, ще рече „винаги да желаш и винаги да не желаш нещо”... [II, с. 10]

Л

Лицемерие

Ние изцяло сме владени в приличието, то ни отнася напълно и ни пречи да виждаме същността на нещата; ние се държим за клоните и изоставяме ствола и корените. Ние сме научили жените да се изчервяват дори само при споменаването на неща, които те иначе съвсем не се срамуват да вършат; ние не смеем да назовем направо някои наши органи, а си служим с тях за какви ли не блудства. [II, с. 468]

***

В какво е виновен половият акт... Ние казваме смело: убивам, ограбвам, предавам, а тази дума едва-едва произнасяме. Не ще ли рече това, че колкото по-малко я употребяваме в речта си, толкова повече спираме на нея мислите си? [III, с. 85]

Любов

За Сократ любовта е стремеж към продължение на рода с посредничеството на красотата. [III, с. 126-127]

***

... любовта е вредна само за глупците. [III, с. 147]

***

Любовта не познава ред. [III, с. 154]

М

Медицина, лекари, лечение

... нашите духовни лечители, сякаш сговорени помежду си, не намират никакъв друг начин за лечение, никакво друго средство против болестите на тялото и душата ни освен мъчението, болката и страданието... на когото постите дават здраве и бодрост, на когото рибата е по-вкусна от месото, на него подобни средства за изцеление на душата не действат; ... Оттук и общото правило, че всяко нещо се лекува със своята противоположност, защото болката лекува болка. [I, с. 346.]

***

... няма друга разновидност хора, така рано заболели и така късно оздравели, от тези, които са били под закрилата на медицината. [II, с. 664]

***

Лекарите не само че не се задоволяват с лекуване на болестта, но и правят здравите болни, за да не ногат хората никога да им се изплъзнат от ръцете. В устойчивото и пълно здраве те сякаш виждат залога за една голяма бъдеща болест. Аз много често съм боледувал и съм се убедил, че без тяхната помощ болестите по-леко се понасят... и по-бързо минават. [II, с. 664-665]

***

... всяко благотворно за здравето средство може да се нарече лекарство. [II, с. 665]

***

Езоп... ни показва по удивителен начин тираничната власт, която лекарите си присвояват на повалените и омаломощени от болестта и страха души. [II, с. 669]

***

Страхът от смъртта и страданията, неиздръжливостта на болките, бясното и несдържано желание да оздравеем – ето кое ни заслепява толкова. Именно нашата явна слабост ни прави толкова размекнати и податливи на лекарските внушения. [II, с. 687]

***

Лошо е лекарството, което лекува чрез заболяване. [III, с. 43]

***

... буквите нищо не лекуват. (Сенека) [III, с. 192]

***

Глупостта и безредието на чувствата не е нещо, което можеш да излекуваш само с един съвет. [III, с. 207]

***

Всички болести се вземат за чума; никой не си прави труда да ги разпознава. Най-хубаво е според правилата на лекарското изкуство при всяко опасно съприкосновение с болен да чакаш четиридесет дни, за да разбереш дали си заразен; а през това време въображението ти работи трескаво и те разболява дори и да си здрав. [III, с. 354]

***

... аз винаги нося в себе си предпазни средства; това са твърдостта и търпеливостта ми. [III, с. 354]

***

Ако лекарите не правят друго добро, поне подготвят болните за смърт, подкопавайки малко по малко здравето им и нарушавайки начина им на живот. [III, с. 403]

Методи, критерии

Между привидно истинното или лъжливото не съществува никакво различие, което да определя преценката. (Цицерон) [II, с. 358]

Мисъл, мислене, начин на мислене, разсъждение, говорене

Думите трябва да служат на мисълта и да я догонват, а не обратното. [I, с. 304.]

***

... разумът ме научи, че за да осъдиш с такава решителност нещо като невярно и невероятно, значи да си приписваш предимството да познаваш пределите и границите на божията воля и силата на нашата майка – природата; и защото няма по-голямо безумие на света от това да измерваш тия граници с мярката на собствените си способности и познания. [I, с. 315-316.]

***

Нашите съждения също така се опорочават, следвайки общата поквара на нравите. [I, с. 385.]

***

Разсъждението е инструмент за всяка дейност и се употребява за всичко. [I, с. 480.]

***

... не е присъщо на зрелия ум да съди за нас само по външните ни постъпки. Трябва да се проникне и да се види кои пружини предизвикват движението... [II, с. 19]

***

Всеки ден и всеки час ние говорим за другите това, което бихме казали по-скоро за нас си, ако можехме да се съсредоточим в себе си така, както се разпростираме за другите. [II, с. 99]

***

... една лошо и погрешно възприета дума може да заличи заслугите за десет години. Щастлив е този, който може да заглади впечатлението си от такава дума, преди да склопи очи! Последните впечатления винаги взимат превес. [II, с. 102]

***

... аз достатъчно разбирам какво е това смърт и какво е наслада; няма защо да губя време за анатомизирането им; аз търся верни и убедителни доводи, които биха ме научили да се справям с тези въпроси... аз желая да намеря съждения, които при най-голямото съмнение поемат най-голямата тежест. [II, с. 125]

***

... човешкият дух не би могъл да се опре на една безбрежна и неопределена мисъл; на него му е необходимо да я уплътни в някакъв образ, създаден по негово подобие. [II, с. 277]

***

Онова, което е общопризнато, се приема като някакъв условен език; хората приемат тази истина с цялата ѝ глупост и целия и впряг от аргументи и доказателства като нещо трайно и здраво, което не може да се разклати, което не трябва да се обсъжда; всеки се старае да укрепи и заздрави колкото може повече тази вяра, употребявайки всичките сили

на разума си – един еластичен инструмент, приложим и пригоден за всяко нещо. Така светът се изпълва с нелепости и лъжи. [II, с. 320]

***

... общоприетите мнения никога не се проверяват; никога хората не се добират до корена, в който се крие заблудението и слабото място; спорят само за вършините; никога не питат дали нещо е истина, питат дали то се е разбрало по един или друг начин. [II, с. 320]

***

... всяко човешко предложение, всяко становище има толкова тежест, колкото и другото, ако разумът не вижда различия между тях. Затова е необходимо всички те да бъдат поставяни на везни; и на първо място основните – тези които ни тиранизират. Чувството ни за увереност е най-верният показател за пълната ни неразумност и несигурност. [II, с. 322]

***

Няма човешка мисъл, колкото и будна да е тя, която да не задреме някой път. [II, с. 327]

***

Нашата способност за съждение се променя не само под влияние на треската, на силните питиета или на нарушенията в организма ни. Нея я объркват дори най-дребните неща на света. [II, с. 362]

***

Не винаги трябва да казваш всичко – това би било глупост; но това, което кажеш, трябва да съответства на мислите ти; иначе ще бъде злонамереност. [II, с. 494]

***

Който вижда ясно чуждата мисъл, той също се издига до нейното равнище, той въздига собствената си мисъл на същата висота. [II, с. 508]

***

... човек не трябва да съди за това, което е възможно и което е невъзможно въз основа на вероятното и невероятното за нашите усещания... повечето хора... не вярват на това, което не са могли или не са пожелали да направят сами. [II, с. 604]

***

Най-всеобщото свойство на човешките мнения е тяхното разнообразие. [II, с. 695]

***

Няма по-лесно и едновременно по-сложно занятие от това да беседваш с мислите си – всичко зависи от това, каква е беседващата душа. Това е призиванието на великите души – „Пороците на безйствието трябва да бъдат разпръснати чрез деятелност” (Сенека) [III, с. 47]

Мнение

... не съдя за достоверността на мненията въз основа на тяхната възраст. [III, с. 329]

Мода

Но аз негодувам срещу изключителното лекомислие на нашия съвременник, с което той се оставя да бъде мамен и заслепяван от господството на днешния вкус до такава степен, че е готов да сменя мненията и възгледите си всеки месец – ако, разбира се, го изисква модата, и да съди за себе си всеки път по различен начин. [I, с. 474.]

Мъдрост

... Сократ е казал, че главното задължение на мъдростта е да различава доброто от злото... [II, с. 20]

***

Едни забравят името си от силна болка, други губят ум и от най-леката драскотина. Човек може да е, колкото щещ, мъдър, но в края на крайщата е човек; а има ли нещо по-крехко, по-слабо, по-нищожно от него? Мъдростта не може да укрепи това, което ни е дадено от природата. [II, с. 29]

***

... мъдростта е умение да се владее душата, да се ръководи с такт, хармонично, с чувство на отговорност. [II, с. 33]

***

Ако човек беше действително мъдър, той щеше да придава на нещата цена според това, доколко те са полезни и нужни в живота. [II, с. 234]

***

Който може да събере всичките тия магарии, наричани човешка мъдрост, той ще направи чудо. [II, с. 329]

***

Простолюдието е по-мъдро, тъй като е толкова мъдро, колкото е необходимо. (Лактанций) [II, с. 515]

***

... за какво ти е мъдрост, която не може да се приспособи към общата неразумност... [III, с. 48]

***

... каква неопенима услуга прави мъдростта на оня, на когото тя

поставя в ред желанията и възможностите! [III, с. 48]

***

Ако мъдростта ми се дава с това единствено условие да я държа затворена и да не споделям, бих я отхвърлил. (Сенека) [III, с. 272]

***

... някои мъдреци... са били хора... уверени в своите сили, с които са се защищавали срещу всеки успех на противника; на нещастията те са противопоставяли силата на своето търпение... [III, с. 311]

***

Като че ли има нещо така разпространено, както липсата на мъдрост. (Цицерон) [III, с. 328]

***

Само мъдростта е насочена цяла към себе си. (Цицерон) [III, с. 391]

Мъка, лишения

... мъката съществува не в природата, а в представите ни (Цицерон) [I, с. 314.]

***

Всеки, който дълго се мъчи, сам е виновен за това. [I, с. 145.]

***

Онова, което става веднъж, не трябва да бъде мъчително. [I, с. 181.]

***

... да запазиш живота си за мъка и лишения, значи да нарушаваш самите закони на природата... [I, с. 369-370.]

Мяра, умереност

... прекалеността дори и в доброто, ако не ме оскърбява, ме учудва и ме

затруднява в намирането на
подходящо за нея име. [I, с. 342.]

***

Всички постъпки извън рамките на
обикновеното могат да станат
предмет на пагубни тълкувания,
защото нашият вкус не допуска нито
това, което стои над него, нито това,
което е по-долу от него. [II, с. 31]

***

Поданиците на един владетел,
които нямат мярка в даровете, губят
мярка и в исканията; те се придържат
не към разума, а към примера. [III, с.
164]

Н

Навици, нрави, обичаи

... няма по-неумолим и по-коварен
наставник от навика. [I, с. 206.]

***

... истинските семена и корени на
жестокостта, на тиранството и на
предателството... придобиват сила,
превърщайки се в навик. [I, с. 208.]

***

Навикът притъпява остротата на
нашия ум. [I, с. 211.]

***

Законите на съвестта... се пораждат
от обичая; всеки, който вътре в себе
си почита общоприетите и утвърдени
възгледи и нрави, не може да се
откаже от тях без угризения, нито
пък да ги следва, без да ги одобрява.
[I, с. 217.]

***

... навикът прикрива истинския вид
на нещата. [I, с. 218.]

***

... целомъдрието е красива
добродетел и ползата от нея е
позната на всеки; обаче да я
тълкуваш и изтъкваш смисъла ѝ чрез
природата е толкова трудно, колкото
е лесно спазването ѝ чрез обичая,
законите и предписанията. [I, с. 219.]

***

... който пожелае да се отграничи от
всесилния предразсъдък на обичая,
той ще открие много неща, които не
предизвикват никакво съмнение, но
които заедно с това нямат друга

опора освен посивялата брада и бръчките на навика... [I, с. 219-220.]

***

... хората, които непрекъснато усвояват чуждите привички, мнения и закони, бързо се променят и прикриват истинския си лик. [I, с. 268.]

***

... навикът да понасяш труда се равнява на навика да понасяш болката. [I, с. 276.]

***

Ако Сократ и Аристип са се отклонили в нещо от обичаите и нравите, нека никой не смята, че същото е позволено и на него, тъй като те са получили тази свобода поради големите си и божествени заслуги. (*Цицерон*) [I, с. 277.]

***

Когато теглиш дълго време от нещо, ти свикваш с него, а навикът ражда примирение със злото и дори те кара да му подражаваш. [III, с. 346]

Награда

... ако наградата, която трябва да бъде само почетна, се смеси с други облаги и богатства, тази смесица, вместо да засили почитта, ще я намали и премахне. [II, с. 79]

***

... добродетелта се стремеше да получи и получаваше най-свойствената ѝ награда, не толкова изгодата, колкото славата. [II, с. 79]

***

С пари награждават слугите за работа, която са свършили, куриера – за бързата поща, учителя по танци, по езда, по красноречие; с тях

награждават за най-долни услуги; заплащат се даже и порокът, ласкателството, сводничеството, измяната; няма нищо чудно в това, че добродетелта получава неохотно тази най-обикновена монета и се стреми към най-подходящата за нея, към най-почтената и най-благородна награда. [II, с. 79]

Наименование, понятие

Има название, има и предмет; названието е думата, която отбелязва и означава предмета; то не е нито част от предмета, нито негова субстанция; то е нещо присъединено към предмета, съществуващо извън него. [II, с. 446]

Народ

... простият народ, като няма способността да съди за нещата по самите тях, се оставя да бъде подмамван от случайностите и привидността им... [II, с. 159]

Насилие

В грубостта и принуждението има нещо робско и аз смятам, че това, което не може да се постигне със съобразителност и умение, никога не може да се постигне със сила. [II, с. 89]

***

Кръвожадните по природа спрямо животните показват естествена склонност към жестокости. [II, с. 153]

***

Боя се да го кажа, но ми се струва, че самата природа е вложила у човека някакъв инстинкт към безчовечност. [II, с. 153]

***

... ние не отмъщаваме нито на животното, нито на камъка, когато ни ранят; те не могат да почувстват нашето отмъщение. А да убиеш човека значи да го предпазиш от своето оскърбление. [II, с. 558]

Наслаждения

Нашите наслаждения са такива, каквато е съдбата ни; така че нека да не заграбваме чуждите, т.е. тия, които подобават на едно величие. Нашите са по-естествени; и са толкова по-здрави и сигурни, колкото са по-низши. Щом като не можем да се откажем от честолюбието си по съвест, нека да се откажем от него от честолюбие. [III, с. 322]

Наука, учени

... науката... не е в състояние да озари със светлина душа в която няма нищо светло, или да накара да прогледне слепия; нейното предназначение не е да даде на човека зрение, а да сложи зрението му в ред и така да подобри походката му при условие, разбира се, че краката и ходилата му са здрави и способни за вървене. Науката е добро лекарство. Но никое лекарство не е толкова устойчиво, че да се запази без изменения и повреди, ако съдът, в който се съхранява, е лош. [I, с. 257.]

***

... изучаването на различните науки по-скоро размеква и изнежва душата, отколкото я укрепя и закалява. [I, с. 261.]

***

... претенцията на науките изобщо е да служат на нашия живот. [I, с. 262.]

***

Науката – това е наистина много важно и твърде полезно дело. Онези, които я презират, достатъчно освидетелстват това с глупостта си. [II, с. 157]

***

... аз обичам науките, но не ги боготворя. [II, с. 158]

***

Непонятността на изложението, към която прибегват учените, е средство, с което си служат фокусниците, за да прикрият безсъдържателността на своето изкуство, и която лесно допада на човешката глупост. [II, с. 268]

***

Благородната и опитна в човешките дела душа е безупречно приятна сама за себе си. А науката не е нищо друго освен протокол и регистрация на нещата, създадени от такива души. [III, с. 54]

***

... науката е дадена само за силните умове... [III, с. 200]

***

Това, което е разделено на части дотолкова, че се превръща на прах, става неясно. (Сенека) [III, с. 377]

***

Науката създава затруднението. (Квинтилиан) [III, с. 378]

Начин на мислене

Важно е не само какво виждаш, но и как го виждаш. [I, с. 145.]

***

... трябва да се установи не кой знае повече, а кой мисли по-добре.

Ние се трудим само за да изпълним паметта си, а разума и съвестта си оставяме празни. [I, с. 249.]

***

... притисната от различни поетични ритми, мисълта полита по-отривисто и ме вълнува по-силно. [I, с. 263.]

Невежество

... никой да не търси плячка в чуждото невежество. [I, с. 87.]

***

... невежеството на слушателите дава пълен простор и неограничена свобода на спекулантите с тайнството. [I, с. 366-367.]

***

С основание може да се каже, че има два вида невежество – едно, произтичащо от неграмотността, което предшества науката, а друго – многозначно, което върви подир науката; второто се поражда и създава от науката така, както първото се руши от нея. [I, с. 495.]

***

... всички злоупотреби на света възникват от това, че ни учат да се страхуваме открито да си признаваме невежеството и че ние сякаш сме задължени да приемаме всичко, което не сме в състояние да опровергаем. За всички неща ние говорим с наставление и увереност. [III, с. 331]

***

Който иска да се излекува от невежеството, трябва да си го признае. [III, с. 331]

Невинност

... дори самата невинност не би могла да просъществува между нас

без притворства, нито да върши своето дело без лъжа. [III, с. 15]

Недостатъци, пороци

Да порицавам собствените си недостатъци у другото ми изглежда толкова допустимо, колкото и да порицавам чуждите недостатъци у мене – което често и правя. Те трябва да се изобличават, където и да са, и никога да не бъдат оставяни на спокойствие. [I, с. 265.]

***

Който следва робски някого, той не следва никого. Той нищо не намира, следователно и нищо не търси. [I, с. 272.]

***

Високомерието и любопитството са двата бича на нашата душа. Последното ни кара да си пъхаме носа навсякъде, докато първото ни забранява да оставяме нещо нерешено и неопределено. [I, с. 320.]

***

... нашите очи са по-алчни от стомаха и... нашето любопитство надминава възможностите ни. Ние заграбваме много, но всичко, което хванем с ръцете си, е вятър. [I, с. 348.]

***

Мене ме огорчава... това, че оценявайки, както трябва, прегрешенията на други, оставаме слепи към нашите собствени прегрешения. [I, с. 358.]

***

Трябва да видиш и осъзнаеш недостатъците си, за да можеш да разкажеш за тях. Който ги крие от другите, той обикновено ги крие от себе си. [III, с. 82]

***

... недостатъци можеш да намериш във всяко нещо, колкото хубаво и желателно да е то. [III, с. 180]

Необходимост

Аз мразя залъците, които необходимостта ми подхвърля. И всяко удобство би ми застанало на гърлото, ако зависех само от него. [III, с. 275]

Нужда

... нуждата често и по различни причини гостува..., както на тези, които имат големи състояния, така и на тези, които нямат нищо; и може би тя е по-малко мъчителна, когато е сама, отколкото, когато е редом с богатството. [I, с. 138-139.]

***

Ако е лошо да живееш в нужда, то няма никаква нужда да живееш лошо. [I, с. 145.]

***

... нуждата е страшна учителка. [I, с. 455.]

***

Най-опасни са ухапванията на раздразнената необходимост (*Порций Латрон*). [I, с. 455.]

***

Нуждата свързва и обединява хората. [III, с. 231]

О

Обективност

... когато съдиш за човека, трябва да изхождаш преди всичко от неговите обикновени постъпки, като го наблюдаваш повседневно. [II, с. 575]

***

... този, който иска да наказва, не трябва да изпитва нито глад, нито жажда. [II, с. 589]

Обичаи, начин на живот

Различието в начина на живот у другите народи не събужда у мене други чувства освен удоволствие, предизвикано от разнообразието. Всеки обичай има своето основание. [III, с. 270]

Обучение, образование

Ученикът не е задължен да защитава мнение, в което не е убеден. [I, с. 277-278.]

***

... ученикът... да разбира, че признаването на грешката, която ще открие в собственото си съждение и която ще забележи само той, е свидетелство на мъдрост... [I, с. 278.]

***

Нужен е много по-голям ум да обучава другите, отколкото сам да бъдеш обучаван. [II, с. 199]

***

Като млад аз учех, за да се покажа; след това малко време – за да помъдрея; сега – за да се забавлявам; никога не уча от корисни забавления. [III, с. 61]

***

Учеността сама по себе си е нещо безразлично; за една благородна душа тя е твърде полезна добвка, но за друга някоя – вредна и пагубна; или по-точно тя е нещо скъпоценно за този, който умее да се ползва от нея; но за това трябва да платиш немалка цена; държана с една ръка, тя е скиптър; държана с другата – дрънкалка. [III, с. 194]

***

Трябва да се научиш да понасяш това, което не можеш да избегнеш. [III, с. 409]

Общество — индивид

Обществото няма никаква работа с нашите мисли; но всичко останало — делата, труда, богатството и личния си живот, ние трябва да поставим в негова служба и да се приспособим към общоприетите мнения... [I, с. 222.]

***

... винаги има обстоятелства, които се преплитат така, че хората изпитват нужда един от друг и когато не се намерят, остават крайно разочаровани. [I, с. 377.]

***

Време е да развържем връзките си с обществото, щом като не сме в състояние вече нищо да му дадем. Който не може да дава, той не трябва да взема. [I, с. 401.]

Общуване

Третият вид – с книгите – е много по-траен и по-наша власт... има на своя страна постоянството и лекотата на поддържането му. Това общуване обхваща целия мой живот и ме съпровожда навсякъде. То ме

утешава в старостта и уединението ми. Разтоварва ме от бремето на отегчителното безделие; във всеки час то ме освобождава от неприятни компании; смекчава физическата болка, ако тя не се е развила до краен предел и не е подчинила всичко. За да се отърся от някоя досадна мисъл, ми е достатъчно да взема в ръката си книга. Тя лесно ме отклонява и ме поглъща целия. При това книгите никога не се бунтуват срещу мене за това, че прибягвам до тях само когато не мога да намеря други развлечения – по-реални, по-живи и естествени; те винаги ме посрещат с едно и също лице. [III, с. 58]

***

... в същност по-слабият би трябвало да приеме с готовност възражението, което ще го поправи и реабилитира. Аз в действителност търся обществото на тия, които ме мъмрят, отколкото на тия, които се плашат от мене. Да имаш работа с хора, които се възхищават от тебе и ти отстъпват мястото си, е блудкаво и вредно удоволствие. [III, с. 190]

***

Аз много повече се гордея от победата над себе си, когато в момент на разгорещеност в спора скланям пред доводите на противника, отколкото от победата на противника, дължаща се на неговата слабост. [III, с. 190-191]

***

Който се оплаква без основание, той не намира подкрепа, когато има основание да се оплаква. Да се оплаква винаги значи никога да не срещаш отклик на оплакванията си; да искаш винаги съжаление значи никога да не бъдеш съжаляван.

Който, съвсем жив още, се прави на умиращ, него могат да сметнат за здрав и тогава, когато наистина умира. [III, с. 262]

***

Ние имаме право да се опираме на друг, но не и да се стоварваме с цялата си тежест върху него и да поддържаме съществуването си чрез неговата гибел... [III, с. 265]

Опасност

... нищо не ни изправя пред по-големи опасности така, както неразумната жажда да избягаме по-скоро от тях. „Колкото по-малък е страхът, почти толкова по-малка е опасността” (Тит Ливий) [III, с. 158]

***

Да оценяваш и съдиш опасността означава до известна степен да не се страхуваш от нея. [III, с. 158]

Отговорност

... пред вид глупостта на човешките съждения и трудността при избора между правилните и съмнителните решения аз твърдо поддържам мнението, че много по-леко и по-приятно е да следваш някого, отколкото да водиш и че голямо облекчение за духа е да се придържаш към един извървян вече път, отколкото да търсиш нов, като отговаряш сам за себе си. [I, с. 431.]

***

Един порядъчен човек не може да бъде отговорен за порока или глупостта на своята професия и не може заради нея да не ги отхвърли. [III, с. 306-307]

Откритие

Всичко открито по-късно погубва всичко предишно, мени също нашите

чувства към него. (Лукреций) [II, с. 360]

Отношение към инвалидността

Кой не е чувал разказа за оня пикардиец, при когото довели едно публично момиче, когато бил изправен вече пред въжетото, и му обещали (което нашето правосъдие прави понякога), че ако се ожени за него, ще му подарят живота; поглеждайки момичето и забелязвайки, че е куцо, той извикал: „Надявай, надявай въжетото, куца е”. Същото разказват за един датчанин, комуто трябвало да отсека главата; когато, изправен вече пред ешафода, му предложили подобни условия, той отказал, защото момичето било с провиснали бузи и с остър нос. [I, с. 118.]

***

Аз бих оправдал този, който обича по-малко своя син заради това, че е келяв или гърбав и не само че е злобен, но и нещастен и жалък по рождение (самият бог е снизил с това стойността му и му е дал оценка, пониска от естествената), но само при условие, че при това охлаждане на чувствата се държи умерено и съвършено справедливо. По мое мнение кръвната близост не заглажда недостатъците, тя по-скоро ги утежнява. [III, с. 247]

Отношения деца-родители

И този, който щедро ги дарява в детството им с играчки, се оказва твърде стиснат и за най-малките разходи, които са им необходими в тяхната зряла възраст. Илиза сякаш, че ревността, която изпитваме към тяхната радост от живота, с който ни предстои да се разделим, ни прави по-сдържани и по-големи

скъперници спрямо тях; нас ни дразни, когато те вървят по петите ни – сякаш че настояват да си вървим. И ако се страхуваме от това – защото по силата на естествения ред на нещата те не биха могли наистина нито да се появят, нито да живеят освен за сметка на нашето съществуване и на нашия живот – ние не би трябвало да ставаме родители. [II, с. 86-87]

***

Горко на оня баща, чиято любов от страна на децата се крепи на нуждата, която те имат от него. Може ли изобщо това да се нарече любов? Трябва да те уважават заради добродетелите и разсъдливостта ти, да те обичат заради добрия ти и мек нрав. [II, с. 88]

***

... духовните качества на децата ни говорят много и за самите нас. Те са истинска отплата за нашите грижи. [II, с. 106]

Оценка, преценка

Ние се възхищаваме и ценим повече необикновенните неща, отколкото повседневните. [II, с. 202]

***

Навсякъде природата върви по едни и същи пътища. Оня, който съумее достатъчно да прецени нейното състояние сега, той може да направи сигурни изводи и за миналото, и за бъдещото ѝ развитие. [II, с. 203]

***

Ние осъждаме всичко, което ни се види странно и което не разбираме; същото се отнася и до нашите съждения спрямо животните. [II, с. 203]

***

Установил ли е някой, че удоволствието и здравето са по-сладки за оня, който познава астрономията и граматиката!

Невежият със член по-малко твърд ли е? (Хораций)

Или че срамът и бедността са му по-леки? [II, с. 233]

***

Ако съдим за нас по постъпките и поведението ни, ще се окаже, че повече превъзходни люде има между необразованите, отколкото между учените; аз говоря за всякакви добродетели. [II, с. 234]

***

Ако за нещо съди едно дете, то не знае какво казва; ако съди един учен, то той е предубеден. [II, с. 262]

***

Да изтезаваш и осакатяваш несъзнателните и произволни функции на тялото си, за да спестиш на душата грижата ѝ да ги управлява според разума, значи да проявяваш страх и предателство. [II, с. 292]

***

Боговете се грижат за големите неща, за малките нехаят. (Цицерон) [II, с. 301]

***

... склонността и изборът винаги предполагат неравенство в оценката. [II, с. 435]

***

И най-сладките удоволствия, ако са за тебе само, не оставят никаква следа и се изплъзват от погледа на

само на всички, но и на близките ти.
[II, с. 521]

***

Ние наричаме противоестественно
всичко, което се отклонява от
обикновеното; обаче всяко нещо,
каквото и да е то, съответства на
природата. [II, с. 586-587]

Очакване

Нищо не е така неблагоприятно за
тези, които желаят да се харесат,
както очакването за тях. (Цицерон)
[III, с. 240]

II

Памет

... от опит е установено, че...
превъзходната памет много често се
преплита със съмнителни умствени
способности. [I, с. 94.]

***

... паметта си служи повече със
складиран материал, отколкото с
жива мисъл... [I, с. 95.]

***

... който не се осланя много на
паметта си, не бива да се залавя да
лъже. [I, с. 96.]

***

Помня дори това, което не желая; не
мога да забравя това, което искам.
(Цицерон) [II, с. 246]

***

Паметта сама без съмнение съдържа
не само философията, но и цялата
житейска практика и всички
изкуства. (Цицерон) [II, с. 499]

Пари, имот, подялба

... много по-мъчително е да пазиш
парите си, отколкото да ги печелиш.
[I, с. 140.]

***

... няма пари, дошли отвън, които да
не носят развала на дома [II, с. 101]

***

Изобщо най-честният начин за
подялба на имота при смърт е, ...
подялбата според обичая на
страната. Законите в това отношение
действат по-добре от нас и по-добре
е да ги оставим те да сгрешат,
отколкото ние, ако действаме против

тях. Нашите блага не са изцяло наши, тъй като съгласно гражданската разпоредба, установена без наше участие, те са предназначени за някои от нашите наследници. И макар че ние разполагаме с известна свобода да се разпореждаме с тях дори и след смъртта си, аз смятам, че трябва да има някаква голяма и убедителна причина, която да ни застави да лишим някого от състоянието, което му се полага и за което настоява общоприетия закон; ще бъде насилване на разума, ако тази свобода се използва за наши лични и фриволни прищевки. [II, с. 101-102]

***

Глупаво е да се прави някакво друго разпределение на имота освен обикновеното, въз основа на догадки, които често се оказват лъжливи. Ако може да се наруши този ред и да се коригира предназначението на благата на нашите наследници, то това може да се направи с по-голямо основание само при наличието на някакво голямо и видимо физическо уродство, на някакъв постоянен и неотстраним недостатък, който за ценителите на красотата е важен. [II, с. 103]

***

... законодателя у Платон... отговаря така: „... Аз, който създавам законите, твърдя, че нито вие принадлежите на себе си, нито имотът ви принадлежи на вас; и вашите блага, и вие самите принадлежите на семействата си – както на миналите, така и на бъдещите. А още по-точно – и вашите блага, и вашите семейства принадлежат на обществото. Ето

защо аз ще ви предпазя от това, някаква страст или някой угодник, примъкнал се при вас по време на старостта ви или при боледуване, да ви подмами и вие да направите несправедливо завещание. Уважавайки и интереса на държавата, и интереса на вашия род, аз ще създам закони и ще искам да се разбира като разумно положението, че частното удобство трябва да отстъпи на общия интерес. Вървете си спокойно и смирено по пътя, който природната необходимост ви чертае. На мен, комуто всичко е еднакво и който защитава общия интерес, се пада грижата и за това, което вие оставяте”. [II, с. 103-104]

***

... самото притежание ражда презрение към това, което притежаваме и с което се разпореждаме. [II, с. 471]

***

Никой не раздава парите си на други; а времето си и живота си всеки раздава; и няма друго нещо освен това, в което да сме толкова разточителни и при което скъперничеството да е толкова полезно и похвално. [III, с. 296]

Пиене

За пиенето е необходимо повече време и по-голямо постоянство. [II, с. 25.]

Плутарх и Сенека

Що се отнася за другото мое четиво, при което удоволствието се съчетава малко повече с ползата, понеже ме учи да развивам нрава си и знанията си, авторите, които препрочитам, са Плутарх, откакто е преведен на френски, и Сенека. И двамата имат

това благоприятно за моя нрав качество, че знанието, което ми дават, е изложено в отделни несвързани помежду си части, които не изискват продължителен труд за усвояването им, на какъвто аз не съм способен... Тяхното учение е каймакът на философията, поднесено в проста и достъпна форма. Плутарх е по-цялостен и по-еднакъв; Сенека – по-изменчив и по-различен. Той се мъчи, упорства, за да въоражи добродетелта срещу слабостта, страха и другите порочни склонности. Плутарх, обратното, не придава на пороците голямо значение, не желаейки да се бронира срещу тях и да се мъчи. Той се придържа към онези възгледи на Платон, които са благоприятни и удобни за гражданското общество; Сенека споделя възгледите на стоиците и епикурейците, които са по-непригодени към обществото, но в замяна на това са по-устойчиви и по-удобни за отделния човек... Плутарх винаги е свободен в разсъжденията си. Сенека е пълен с остроумия и духовитости. Плутарх – със съдържателност, Сенека повече ви топли и вълнува. Плутарх ви удовлетворява и ви възнаграждава по-добре. Плутарх ни води, Сенека ни тика напред. [II, с. 123-124]

Поведение, начин на поведение, постъпки

Често съм срещал хора, невъзпитани от прекалена възпитаност, непоносими от прекалена любезност. Впрочем умението да се държиш пред хората е твърде полезно. Както любезността и красотата, то ти помага да установиш връзка и близост с хората още при първата среща; освен това то ти дава възможност да се учиш от примера

на другите и да предаваш своя пример на тях, ако в него има нещо поучително и достойно за подражание. [I, с. 115.]

***

Нашият обикновен начин на поведение е да следваме склонностите си.... [II, с. 11]

***

Само у този, който може да установи и предпише известен ред и известни закони в поведението си, можем да съзрем единство на нравите, порядък, безупречно подчинение на нещата едно на друго. [II, с. 12]

***

Нашето поведение не е друго освен отделни разпокъсани действия ... [II, с. 17]

***

Това не е среден, а никакъв път. Той е като пътя на тези, които изчакват случая, за да приспособят решенията си към съдбата. (Тит Ливий) [III, с. 13]

***

Ние погрешно смятаме, че мерило за честността и красотата на една постъпка е нейната полезност, и погрешно вадим заключение, че всеки е длъжен да върши такива постъпки. [III, с. 27]

***

Прилежанието ни спрямо дребното ни отклонява от същественото. [III, с. 142]

***

... човек по-лесно се осмелява на това, за което никой не мисли, че може да се осмели, което става лесно поради трудността си. [III, с. 145]

***

... на подозрението не трябва да се придава такова значение, както на очевидността. [III, с. 213]

***

Поривът всичко зле управлява.
(Стаций) [III, с. 301]

Поквара

Покварата на нашия век става възможна поради това, че всеки един от нас дава своя принос за това – едни с предателството си, други с безчестието си, с безбожността си, с тиранията си, с алчността си, с жестокостта си – всеки с каквото е най-силен; най-слабите дават своя принос с глупостта, със суетността, с безделието си... [III, с. 217]

Полза, полезност

Нашата беда е в това, че често онова, което ни изглежда по-истинско, не е най-полезно за нашия живот. [II, с. 275]

***

Всички държавни устройства са извличали полза от благочестието на вярващите. [II, с. 276]

***

Всички неща не са подходящи еднакво за всички (Проперций). [III, с. 27]

***

Удоволствието е един от главните видове полза. [III, с. 407]

Пороци, поквара

Амбицията, алчността, нерешителността, страхът и властолюбието не ни напускат с промяната на мястото. [I, с. 396.]

***

Нищо друго не предизвиква такова пресищане, както изобилието. [I, с. 432.]

***

Непостоянството ми се струва най-обикновеният и най-явен порок на нашата природа. [II, с. 9]

***

... порокът не е друго нещо освен отсъствие и нарушение на мярката. [II, с. 10]

***

Всички пороци си приличат по това, че са пороци... Но макар да са еднакво пороци, те не са еднакви пороци. [II, с. 19]

***

Измежду другите пороци пиянството ми изглежда особено грубо и грозно... Другите пороци притъпяват ума, този го разрушава и внася смут в организма... Човек се намира в най-лошо състояние, когато загуби съзнание и контрол върху себе си. [II, с. 21]

***

Само неблагоприятното и нетърпението ни принуждават да бързаме. [II, с. 37]

***

А противоположен на любопитството порок е пък небрежността... [II, с. 54]

***

Никаква поквара не може до такава степен да обхване хора, че никой да не е в състояние да я избегне... [II, с. 133]

***

Измежду всички пороци най-много ненавиждам жестокостта; ненавиждам я и по природа, и чрез разума си като един от най-лошите пороци. [II, с. 147]

***

Всички пороци, когато са явни, са по-леки; но най-опасни са, когато се прикриват под мнимо здраве. (Сенека) [II, с. 595]

***

Съществува ли някаква форма, която пороцът не би пожелал да използва, за да се прояви? [II, с. 618]

***

Колко несправедлива е оценката на пороците! И жените, и ние сме способни на хиляди пороци, много по-големи и по-гнусни от сладострастието; но ние разглеждаме и оценяваме пороците не според тяхната природа, а според интереса си, откъдето иде и различното ни отношение към тях. [III, с. 105]

***

Никой порок не е затворен в себе си. (Сенека) [III, с. 147]

***

Пороците, които угасват още в мисълта, не са най-лошите пороци. [III, с. 155]

Постоянство

... хванеш ли един път, трябва да го извървиш докрай. [III, с. 317]

Право, правосъдие, закони

Има ли нещо по-диво от това да видиш как у един народ по законен обичай съдебните длъжности се продават, а присъдите се заплащат с броени пари, където по законен начин се отказва правосъдието на

този, който няма с какво да заплати... [I, с. 220.]

***

... двата вида закони: законите на честта и законите на правосъдието, които в много отношения си противоречат; така първите наказват сурово този, който, бидейки обвинен в лъжа, понася обвинението, докато вторите – този, който си отмъщава за него. [I, с. 221.]

***

... този, който се обръща към законите, за да защити оскърбената си чест, губи честта си, а този, който не се обръща към тях, бива осъждан и наказван... [I, с. 221.]

***

... правило на правилата и основен закон на законите е, че всеки е длъжен да спазва законите на страната, в която живее... [I, с. 222.]

***

Крал Фердинанд, изпращайки колонисти в Индия, мъдро решил сред тях да няма никакъв школки правник, страхувайки се, че и в този нов свят ще се умножат делата, защото като наука юриспруденцията естествено поражда спорове и разногласия; той, както Платон смятал, че правниците и лекарите са лоша провизия за една страна. [III, с. 377]

***

... човешкото правосъдие е кроено по модела на медицината, според която всичко е позволено и честно. [III, с. 383]

Прегрешение

Опасно е да не можеш да различиш характера и степента на

прегрешението... Всеки е склонен да преувеличава прегрешението на ближния и да омаловажава своето прегрешение. [II, с. 20]

Представа за нещата

Хората... биват измъчвани не от самите неща, а от представите си за тях (*Епиктет*). [I, с. 116.]

***

Ние проявяваме странно безумие, когато, разполагайки със свободата на избор и без да бъдем принуждавани от нещо, избираме най-мъчителната участ, придавайки на болестите, нищетата и презрението горчив вкус, вместо да ги направим приятни; щом съдбата ни предоставя само суровия материал, то от нас зависи да му придадем формата. [I, с. 116.]

***

Ако истинската същност на нещата, от които се боим, имаше способността сама да се настанява в нашата душа, то тя би се настанила по един и същ начин у всички хора; защото всички са еднакви по природа и в една или друга степен притежават еднакви способности за познание и размисъл. Обаче различието в представите ни за нещата показва ясно, че ние ги възприемаме единствено чрез нашия характер... [I, с. 117.]

***

Нашата представа за нещата е нещо силно, дръзко и безмерно. [I, с. 134.]

***

Нещата тежат толкова, колкото ни струват. Нашето мнение за тях никога не им позволява да

притежават несъразмерна цена. [I, с. 136.]

***

И така доволството, както и бедността зависят от представите, които имаме за тях; богатството, също както славата и както здравето, съдържа в себе си толкова красота и привлекателност, колкото му придава този, който ги притежава. Всеки живее добре или зле според това, как разбира живота. Доволен е не този, за когото мислят, че е доволен, а този, който се чувства доволен. Следователно съществено и истинно тук може да бъде само собственото самочувствие. [I, с. 144.]

***

Сами по себе си нещата не са нито мъчителни, нито трудни; нашата слабост и малодушие ги правят такива. За да съдиш правилно за големите и възвишени неща, трябва да имаш душа за това. В противен случай ти ще им припишеш своята собствена низост. [I, с. 144.]

***

... човешката душа може да се изучи по-добре, когато тя върви с обикновенни крачки. Защото бурите на страстите обхващат най-вече нейните върховни прояви... Всяко нещо тя тълкува не по неговата, а по своята същност. Може би сами по себе си нещата имат своя тежест, свои измерения, свои качества; но вътре в нас ние ги прекрояваме според нашата мярка... Здравето, съвестта, властта, науката, богатството, красотата и техните противоположности се разсъбличат пред входа на нашата душа и получават нови одежди, нова окраска – каквато на нея ѝ харесва... и всички

души съдят различно... не трябва да се оправдаваме с външните качества на предметите; ние сме тези, които ги правим едни или други. [I, с. 482.]

Престъпление

Никое престъпление не почива на разумно основание. (Тит Ливий) [II, с. 90]

***

Голямо безумие е да погубиш себе си, за да погубиш и другия. [II, с. 351]

Признание

Благородното и свободно признание отслабва упрека и обезоръжава оскърблението [III, с. 263]

Принуда

... обичаите и времето... действуват по-силно от всяко друго принуждение. [I, с. 122.]

***

... затягайки връзките на принуждението, ние отслабихме връзките на добрата воля и обичта... [II, с. 442]

Природа, човек, общество

Природата може всичко и прави всичко. [I, с. 257.]

***

Няма никакво основание изкуството да взема връх над нашата велика и могъща майка – природата. Ние дотолкова сме претоварили красотата и богатството на нейните творения с измислиците си, че едва не сме я задушили. И навсякъде, където нейната чистота блесне, тя покрива с удивителен срам нашите суетни и дръзки начинания. [I, с. 353.]

***

Всички неща, казва Платон, са създадени или от природата, или от случайността, или от умението на човека; най-великите и най-прекрасните са дело на природата и случайността, най-незначителните и най-несъвършенните – на човека. [I, с. 353.]

***

... в природата няма нищо безполезно, дори самата безполезност; няма във вселената нещо, което да не заема подобаващото си място. [III, с. 9]

***

Дори постоянното не е друго освен едно по-бавно колебание. [III, с. 28]

***

Природните склонности се развиват и укрепват чрез възпитанието; но те почти не могат да се отменят и преодолеят. [III, с. 35]

***

... природата насила се измъква навън и изявява себе си въпреки дълготрайния навик. [III, с. 36]

Приятелство

... изобщо всяко приятелство, породено от наслаждението или изгодата, обществената нужда или частния интерес, е толкова по-некрасиво и неблагородно и толкова по-неистинско, колкото в него се примесват странични причини, цели и съображения. [I, с. 322-323]

***

... не може да се завърже приятелство там, където взаимните връзки и съответствия в положението са така малко. [I, с. 435.]

***

... истинското приятелство... е „животно, което не може само, но което избягва стадото” (Плутарх). [III, с. 49]

Промени

Преобразованията засягат тези, на които предстои да живеят. [III, с. 305]

Простота

... простотата прави живота не само по-приятен, но и по-невинен, по-красив. [II, с. 250]

Професия

Много професии – и по-важни, и по-неважни, се основават и опират само на злоупотребата с доверието на хората. [II, с. 686]

Р

Работа

Погледнете кои в нашите градове са най-силни и най-добре вършат своите дела, и ще видите, че обикновено това са най-посредствените хора. [III, с. 203]

***

За да паднеш, не е нужно изкуство; при завършване на всяка работа крайт идва от само себе си. [III, с. 305]

Равенство

Равенството е първата стъпка към справедливостта. [I, с. 184.]

Разбиране

Да пишеш лоши стихове не е голям недостатък. Но това, че той не е разбрал колко тези стихове са недостойни за славата му, говорят за слабост на ума му. [II, с. 127]

Разкаяние

Разкаянието изисква жертви. [I, с. 91.]

***

Разкаянието не е нищо друго освен отричане на нашата воля и противопоставяне на фантазиите ни, което се проявява във всякакъв смисъл. [III, с. 32]

Размисъл

Колкото полезните размишления са по-пълни и по-обосновани, толкова те са по-трудни и по-обременителни. Порокът, смъртта, нищетата, болестите – това са теми сериозни, които угнетяват човека. Трябва душата да е обучена така, че да

понася и побеждава нещастията; да бъде обучена по правилото да живее порядъчно и порядъчно да вярва и е нужно често да я подтикваш и да я упражняваш в тази наука... [III, с. 75]

***

Нищо не третирам така основно, както нищото. [III, с. 366]

Различие

Аз не споделям всеобщото заблуждение, че за другите трябва да съдим, сравнявайки ги със себе си. С готовност допускам, че има хора различни от мене. [I, с. 383.]

***

... по-лесно приемам различието, отколкото сходството между нас, На никого не натрапвам своя нрав и своите възгледи и всекиго разглеждам като такъв, какъвто е, без всякакви съпоставки, измервайки го с неговата собствена мярка. [I, с. 383.]

***

Плутарх казва на едно място, че разликата между животното и животно не е толкова голяма, колкото между човек и човек. [I, с. 422.]

Разнообразие, еднообразие

Светът не е нещо друго освен разнообразие и несходство. [II, с. 19]

***

... доказателство за нашето несъвършенство си остава обстоятелството, че навикът и взаимното опознаване ни отвръщат един от друг. [II, с. 229]

***

Разнообразието винаги облекчава, отпуска и отвлича. [III, с. 69]

***

... най-всеобщият признак за всички неща е тяхното разнообразие и несходство. [III, с. 375]

Разсъдък

Спокойна е само почивката, която е устроил разсъдъкът. (Сенека) [III, с. 274]

Разум, интелект

... философът Пирон, намирайки се веднъж през време на силна буря на един кораб, за да окуражи ония около него, които най-много се страхували, им показал едно прасе, което ни най-малко не обръщало внимание на бурята и не се страхувало от нея. Следователно можем ли да твърдим, че предимството да притежаваме разум, с което така много се гордеем и благодарение на което се чувствуваме господари и повелители над останалите същества, ни е дадено, за да се измъчваме? Защо да опознаваме нещата, когато от това губим спокойствие и се оказваме в по-лошо състояние, отколкото прасето на Пирон? [I, с. 123.]

***

Човешкият разум намира смисъл във всички възгледи и нрави, каквато и да е тяхната форма, колкото и безкрайни в своето проявление и в разнообразието си да са те. [I, с. 211.]

***

Истината и разумът са общи за всички... [I, с. 272.]

***

Само разумът – казва Епихарм – вижда и чува всичко; само той може да оползотвори всичко; само той подрежда, движи, управлява,

господства, всичко останало е сляпо, глухо и бездушно. [I, с. 273.]

***

Отлично доказателство за слабостта на нашия разум е, че ние ценим нещата по тяхната рядкост или новост, а също така и по трудността им, макар в тях да не намираме нищо добро и полезно. [I, с. 494.]

Разум, страсти, действия

... като своя участ ние имаме непостоянството, суеверието, грижата за бъдещето, дори в очакване на смъртта, честолюбието, алчността, ревността, ненавистта, извратените, неукротими и необуздани желания, войната, лъжата, вероломството, злословието и любопитството. Да, ние сме заплатили прескъпо за това прословут разум, с който така много се гордеем, за тази наша способност за съждение и познание, щом сме ги изкупили с цената на толкова неизброими страсти, в чиято власт се намираме постоянно. И няма за какво да се хвалим, както казва Сократ, с привилегията си над другите животни, че докато над тях природата е определила сезони и граници за любовни наслаждения, нас тя е отпуснала и ни е предоставила за това всяко време. [II, с. 231-232]

***

... признаването на слабостта на нашия разум е висше благо. [II, с. 240]

***

... можем ... да се убедим, че самата съдба не е толкова изменчива и многолика, колкото нашият разум, и

че даже тя не е толкова сляпа и безразсъдна. [II, с. 281]

***

Нищо, което не притежава душа и разум, не може да създаде същество, способно да разсъждава. Светът ни създава, следователно той има душа и разум. [II, с. 305]

***

Трябва да се помни, че за всяко нещо няма нищо по-прекрасно и по-ценно от самото него... и че всеки сравнява качествата на другите със собствените си качества; тия качества ние можем да разтегляме или свиваме, но какво печелим от това? Нашето въображение не може да иде по-далеч от това съпоставяне и този принцип; то е неспособно да излезе навън, да прескочи тия граници. Оттам произтичат и следните древни умозаклучения: „От всички същества най-прекрасен е човекът; следователно бог има човешки вид. Никой не може да бъде блажен без добродетели; нито пък може да има добродетел без разум, а разумът не се намира никъде другаде освен у човека”. [II, с. 308]

***

Чрез какво друго можем да изпитаме по-добре разума, отколкото чрез самия него? Ако не му вярваме, когато той говори за себе си, как може да му повярваме, когато разсъждава за друго? Ако разумът знае нещо, то това е преди всичко знание за собствената му същност, за собственото му място. [II, с. 324]

***

Разумът е опасно оръжие за самия негов притежател, ако той не може

да борави с него внимателно и както трябва. [II, с. 353]

***

Веднъж Диоген миел зеле и като видял минаващия край него Аристип, му казал: „Ако можеше да живееш със зеле, нямаше да пълзиш пред тирана”, на което последният отговорил: „ако ти можеше да живееш с хората, нямаше да миеш зеле”. Ето как разумът може да оправдае различни действия. [II, с. 389]

***

За да решиш спора за някакъв си арпан земя, достатъчно е да избереш от един народ само дузина души, а спора за нашите склонности и нашите постъпки – най-важната и най-трудната материя, ние оставяме на съда на масата, на тълпата, която е майка на невежеството, несправедливостта и непостоянството. Разумно ли е животът на един мъдрец да зависи от съда на глупаците? [II, с. 456]

Разходи

... колкото до извънредните разходи – за тях не стига и богатството на целия свят. [I, с. 142.]

Ревност

Жалка страст обаче е ревността, още повече, че не можеш да я споделиш. [III, с. 117]

***

... ревността е зло, което не се отмахва никога, ако не премахнеш корена му; тук няма друго спасение освен бягството или страданието, макар че и едното, и другото са изключително тежки. [III, с. 118]

Религия

Но аз не одобрявам... да се утвърждава и подкрепя религията само чрез успеха и процъфтяването на нашите начинания. [I, с. 367.]

***

... трудно е да претегляш Божиите дела на своите везни, без те да загубят от това. [I, с. 368.]

Риск

Нищо благородно не се постига без риск. [I, с. 238]

Робство

Робството държи малцина, мнозина се държат за него. (*Сенека*) [I, с. 434.]

***

Робството е подчинението на една преломена и слаба душа, лишена от способността си да взима решения. (*Цицерон*) [III, с. 227]

С

Самоописание, разказ за себе си

Няма по-трудно описание от описанието на самия себе си; но сигурно няма и друго по-полезно описание. [II, с. 74]

***

Смята се, че да говориш за себе си е лоша привичка; и това е поради строго осъдимия оттенък на самохвалство, което, изглежда, винаги е свързано с разказа за себе си. [II, с. 74]

***

И дори да е вярно, че да разказваш на хората за себе си непременно означава суетност, аз, следвайки нрава си, не отхвърлям това свое злочастно качество, още повече, че то ми е присъщо, и не искам да скривам тази моя слабост, която е не само моя привичка, но и мое призвание. Както и да е, ако говорим стината, трябва да кажем, че да осъждаш тоя навик значи да осъждаш виното за това, че много хора се напиват. Злоупотребата е допустима само с добрите неща. [II, с. 74-75]

***

Постъпките говорят повече за моята съдба, отколкото за мене самия. Те свидетелстват по-скоро за своята, отколкото за моята роля... [II, с. 76]

***

Тук аз описвам не моите движения, а самия себе си, моята същност. Смятам, че човек трябва да бъде много внимателен, когато разсъждава за себе си, а също така и

много точен в показанията – независимо от това, дали говори високо или тихо. [II, с. 76]

Самооценка

Моят разказ не е никаква доктрина – това си е поука за мене; не за другите, а за мен самия урок.

И не трябва да бъда укоряван, че го разказвам – което е полезно за мен, може случайно да послужи и за другите. Във всеки случай аз не отнемам тук нищо от другите, аз извличам само полза от преживяното. И ако говоря глупости, това си е за моя сметка; не засягам никого. При това тези глупости свършват с мене, без да имат някакво продължение. [II, с. 73]

***

Моят занаят и моето изкуство е да живея. Този, който ми забранява да говоря това според собствения си разум, опит и навици, нека заповяда на архитекта да говори за постройките не според себе си, а според другите; според знанията на другите, а не според собствените си знания. [II, с. 75]

***

... аз рисувам преди всичко моите размисли, нещо неопределено, неподдаващо се на материално възплъщение. [II, с. 75]

***

Да говориш за себе си и да се изкарваш по-лош, отколкото си, не е скромност, а глупост. Да се продаваш по-евтино, отколкото струваш, е според Аристотел слабост и малодушие. Никая добродетел не става по-добра от изопачаването ѝ; и истината никога не е основа на лъжата. Да говориш за себе си и да

се изкарваш по-добър, отколкото си, е също глупост – не само признак на самомнение.

Чрезмерното самодоволство, нескромното самолюбие според мене е субстанцията на този порок. Най-ефикасното средство да се избавиш от него е да правиш противното на онова, което предписват тия, които, забранявайки си да говорят за себе си, си забраняват по-скоро да мислят за себе си. Гордеенето се поражда от мисленето, езикът взема тук малко участие. На тях им се струва, че да се занимават със себе си значи да се любуват на себе си; да се следят и изучават значи да си придават по-висока цена. Това, разбира се, може да се случи. Но тази крайност се среща само у хора, които се изучават повърхностно, които се залавят със себе си едва след като са си свършили другата работа; които смятат, че самонаблюдението е въпрос на свободно време, забавление; за които изграждането и усъвършенстването на характера е строене на кули върху пясъчна основа; които оценяват познаването на себе си като нещо странично и второстепенно. [II, с. 76-77]

***

Никакво особено качество не ще изпълни с гордост този, който винаги взема под внимание своите слабости, несъвършенства и в крайна сметка нищожеството на човешкото съществуване. [II, с. 77]

***

Не правя нищо без удоволствие, упоритостта и прекаленото напрежение угнетяват съзнанието ми, опечаляват го и го уморяват. Погледът ми се обърква и разсейва. Нужно ми е да се откъсна от текста и

отново пак да се върна към него... [II, с. 118]

***

Аз свободно изказвам мнението си за всяко нещо, дори и за това, което понякога надминава моите разбирания и което никак не се отнася до моята компетентност. Мнението ми в този случай не е мярка за нещата, а само мярка за моя поглед. [II, с. 119]

***

Тщеславното ни високомерие ни кара да приписваме нашите способности не на щедростта на природата, а на нашите собствени усилия. [II, с. 192]

***

Няма човек между нас, който да се обижда, когато го сравняват с бога, и да не се обижда, когато го сравняват с животните; ние сме по-ревниви, когато става дума за нашия интерес, и не искаме да знаем, когато става дума за интереса на създателя. [II, с. 237]

Самопознание

В книгите аз не търся никакво друго удоволствие освен едно скромно развлечение или пък усвояването на една единствена наука – науката за самопознанието, която трябва да ми каже как да живея добре и как да умра добре. [II, с. 117]

***

Аз не искам толкова да знам какъв съм в очите на другите, колкото какъв съм в самия себе си. Искам да бъда богат със своето, а не с взетото от друг. [II, с. 458]

***

... не търси въвн от себе си тебе самия.
(Персий) [II, с. 459]

***

Да се радват на незаслужено одобрение могат само тия, които не се познават добре... [III, с. 84]

***

Аз намирам за тягостни усилията, необходими за понасяне на страданията; но не виждам никаква доблест в задоволяването на човека със скромната му участ и бягството му от високо положение. [III, с. 180]

***

Не искам да бъда нито някакво жалко и неизвестно същество, което спори и с портиера, нито човек, комуто тълпата прави път да мине. И по съдба, и по собствен вкус, аз съм предназначен да заемам средно положение. И с цялото си жизнено положение, и с начинанията си аз съм показвал, че по-скоро бих се върхал назад, отколкото да надскоча стъпалото, което бог ми е определил още от рождение. Всяко естествено състояние е по такъв начин и справедливо, и удобно. [III, с. 181]

***

Онова, което най-много ценя у себе си, е склонността да се обвинявам, а не да се възхвалявам... Самообвиненията винаги се приемат, а самохвалствата – никога. [III, с. 186]

***

... защо гледаме, без да се дразним, този, който е с изкривено и недоразвито тяло, а не можем да понасяме, без да изпадаме в ярост, този, който е с лошо възпитание и ум? Тази порочна гневливост сочи не

толкова провинението, колкото самия съдия. Нека винаги помним думите на Платон: „Ако виждам, че нещо не е здраво, дали не е затова, че аз самият не съм здрав?“ [III, с. 196]

***

... ходът на събитията е лошо доказателство за нашата стойност и способности. [III, с. 204]

***

... смятам, ако смея да си призная, алчността за не по-малко извинителна от честолюбието, страха от физическата болка за не по-малко оправдан от страха пред позора, здравето за не по-малко желано от учеността, богатството за не по-малко ценно от благородството. [III, с. 290]

***

Ние никога не ръководим добре нещата, на които сме подвластни и които всъщност ни ръководят. [III, с. 300-301]

***

... доколкото ние сме слаби същества, за всеки един от нас е оправдано да се стреми към онова, което не превишава посочената мярка. А да се стремиш към онова, което е отвъд нейните граници, не е нищо друго освен безумие. [III, с. 305]

***

... винаги се възхищаваме, когато в необичайността на печалните събития откриваме собствени горчивини. Няма такова нещо, което да гъделичка, а да не дращи. [III, с. 352]

***

... ония, които се осмеляват да ни кажат какво мислят за нас, правят необикновено приятелски жест; защото да раняваш и оскърбяваш, за да помагаш, е истинска проява на любов. [III, с. 392]

Самота

... във самота ти си бъди общество. (Парафраза по Тибул) [I, с. 400.]

***

Най-великото нещо на света е да можеш да принадлежиш на себе си. [I, с. 401.]

Самоубийство

... непоносимата болка и страхът от една по-лоша смърт са най-оправдателните мотиви за самоубийствата. [II, с. 53]

Свобода

От свободните изкуства ние трябва да започнем с онова от тях, което ни прави свободни. [I, с. 284.]

***

Тяхната свобода е притисната от всички страни от властта, която имам над тях, така че не виждам около себе си друго освен прикритие и маскировка. [I, с. 435-436.]

***

Истинската свобода се състои в това да имаш пълна власт над себе си. „Най-голяма власт има този, който сам себе си владее” (Сенека) [III, с. 351]

Своевременност

... всичко може да се превъзмогне, ако се вземат мерки навреме. [I, с. 296.]

Сетива

Умората засяга по-малко сетивата, отколкото ги засяга обмислянето. (Квинтилиан) [III, с. 358]

Сила, слабост и хитрост

... там, където не достига лъвската кожа, трябва да ѝ се пришива лисичи кожух... [I, с. 84.]

***

Силата, принудата значат нещо, но не винаги и не във всичко. [II, с. 492]

***

... аз съм храбър със слабостта си. [II, с. 496]

Скъперничество

... не толкова нуждата, колкото излишеството ражда скъперничеството. [I, с. 136.]

Слава, славолубие, суета

Слава и покой не могат да живеят под един и същ покрив. [I, с. 409.]

***

Невъзможно е да се разделиш с делата, без да се разделиш с техните плодове. По тази причина – освободете се от всяка грижа за име и слава. [I, с. 409.]

***

Суетно желание е да се мъчиш да извлечеш слава от годините на бездействие и усамотение. [I, с. 410.]

***

От всички човешки безразсъдства най-обикновеното и най-разпространеното е стремежът към име и слава; ние жертваме богатството си, покоя си, здравето си и дори живота си – блага, действителни и насъщни, за да гоним тази суетна сянка, тази празна дума – безплътна и неосезаема. [I, с. 419.]

***

Няма друг предразсъдък, чиято празнота разумът да не разобличава с такава яснота. Обаче неговите корени са се укрепили така здраво в нас, че не знам дали има някой, който напълно да се е избавил от него. [I, с. 420.]

***

Хризип и Диоген са били първите автори, които най-твърдо са изразили презрението си към славата; сред всички наслади, са казвали те, няма по-гибелна и недостойна за отбягване от тази, която идва до нас чрез одобрението на другите. [II, с. 447]

***

Живей незабелязано. (Епикур) [II, с. 448]

***

... и славата, и сянката са две изключително празни неща. [II, с. 452]

***

Който е порядъчен само за да го знаят другите и който иска да го уважават повече, след като научат за него; който върши добро само при условие, че това ще стане известно на хората – той не е човек, от когото можеш да очакваш много. [II, с. 454]

***

Ние се грижим повече за това да се говори за нас, отколкото за това какво се говори... Сякаш че да бъдеш известен означава, че и животът ти, и неговата продължителност са под охрана на други. [II, с. 460]

***

Най-краткият път към славата е да правиш по съвест това, което другите вършат заради славата. [III, с. 34]

***

Славата не се проституира така евтино. Изключителните и образцови деяния, с които тя е извоювана, не могат да съжителстват с многобройните ежедневни дребни дела. [III, с. 322]

Случайност

Много е трудно, когато става дума за човешките постъпки, да се дават някакви точни, продиктувани от разума правила, върху които случайността да не упражни своето право. [II, с. 56]

Смелост

... за да се боиш, също е необходима смелост. [III, с. 157]

***

Моята смелост аз използвам за търпение, а не за подхранване на някакви желания. [III, с. 180]

Смисъл на действията

Напразно избягва войната този, който не може да се наслади на мира; и напразно избягва страданието този, който не може да усети сладостите на покоя. [II, с. 40]

***

Хераклит и Протагор... са доказвали, че... според тях – всичкото се намира във всичкото, а нищото – в нищото; защото нищото не се намира там, където е всичкото.

Подобно мнение ми напомня това, което знам от опит – че няма такъв смисъл и такъв образ – пряк или косвен, приятен или не, който

човешкия ум да не открие в съчиненията, които се заел да рови. [II, с. 395]

***

Никой кормчия не изпълнява службата си, седейки на брега. [II, с. 537]

Смърт, страх от смъртта

Ние гледаме на смъртта, на бедността и на страданието като на наши най-големи врагове. Но кой не знае, че същата тази смърт, която едни наричат най-ужасното от всички ужасни неща, за други е единственото избавление от мъките на тоя свят, най-висше благо на природата, най-сигурна опора на нашата свобода, всеобщо и бързо средство против всички злини. [I, с. 117.]

***

... смъртта, тя не се усеща, ние я постигаме с разсъдъка си само; още повече, че това е движение, което се извършва в един миг... [I, с. 124.]

***

... когато казваме, че се страхуваме от смъртта, ние имаме пред вид главно страданията, които изпитваме, преди тя да настъпи... [I, с. 125.]

***

... това, което следва смъртта, я прави зло (*Августин*). [I, с. 125.]

***

Цицерон казва, че да философстваш не значи нищо друго, освен да се подготвяш за смъртта. [I, с. 163.]

***

... всяка мъдрост и всички разсъждения в света се свеждат в

края на крайщата до това да се научим да не се страхуваме от смъртта. [I, с. 163.]

***

... смъртта... е неизбежна..., от което следва, че ако смъртта ни внушава страх, то това е източник на непрекъснати страдания, които не могат да бъдат облекчени с нищо. [I, с. 166.]

***

Никой не напуска света по друг начин (чрез смърт – б.м.Б.И.), щом като веднъж се е появил на него. [I, с. 168.]

***

Да размишляваш за смъртта значи да размишляваш за свободата. Който се е научил да умира, той се е отучил да бъде роб. Готовността ни да умрем ни избавя от всяко подчинение и принуда. Няма никакво зло в живота на този, който добре е разбрал, че лишаването от живот не е никакво зло. [I, с. 173.]

***

... колкото повече се отдалечавам от живота и се приближавам към смъртта, толкова по-лесно ще приема тяхната размяна. [I, с. 178.]

***

Както раждането ни е донесло всичко, което ни обкръжава, така и смъртта ни носи смъртта на всичко около нас. Да плачеш, че няма да те има след сто години, е същото, както да плачеш, че не си бил преди сто години. Смъртта на едно нещо дава живота на друго. [I, с. 181.]

***

Страхът от смъртта трябва да бъде по-малък от нищото, ако съществува нещо по-малко от него. [I, с. 185.]

***

Каква полза да се дърпаш от онова, което така или иначе не ще избегнеш? Вие сте виждали много хора м умрели тъкмо навреме, избавяйки се чрез смъртта от големи страдания. Но виждали ли сте поне един, на когото смъртта да е причинила същите страдания? [I, с. 187.]

***

Толкова хиляди хора, погребани преди нас, ни учат да не се страхуваме от смъртта и спокойно да преминем в другия свят, където ще намерим добра компания. [I, с. 283.]

***

Какво празно мечтание е да чакаш да умреш от изтощение на силите, до което довежда дълбоката старост, да смяташ, че това е истинският край на нашия живот! В същност не е ли това най-малко срещаща се смърт? [I, с. 514.]

***

... мъдрецът живее толкова, колкото трябва, а не толкова, колкото може; ... най-добрият дар, който природата ни е дала и който ни лишава от каквото и да е право да се оплакваме от положението си, е възможността да умрем. Тя ни е предписала само един вход към живота и хиляди изходни врати от него. [II, с. 34]

***

... смъртта е рецепта против всички злини. [II, с. 35]

***

Най-желаната смърт е най-красива. Животът ни зависи от другите, смъртта – и от самите нас. В никакъв друг случай ние не зависим от нашето собствено настроение, както в този... [II, с. 35]

***

Често желанието ни да избегнем другите бедствия ни тласка към смъртта; понякога обаче страхът от смъртта ни подтиква към нея ... [II, с. 38]

***

Всички страдания не струват толкова, че желаейки да ги избегнем, трябва да се насочим към смъртта. [II, с. 41]

***

Ако не можем да се слеем със смъртта; ние можем да се приближим до нея, да я опознаем, ако не можем чрез упражнение да стигнем до края, то можем поне да стъпим в предверията ѝ. Не без основание ни карат да се вглеждаме в съня си – нали той прилича на смъртта. [II, с. 64]

***

Нашите страдания изискват време, а при смъртта то е толкова кратко и стремително, че тя неизбежно идва, без да бъде усетена. Остава ни да се страхуваме само от миговете, които ни приближават до нея; а това именно приближаване може да се упражнява. [II, с. 65]

***

... за да привикнеш към смъртта, няма друг начин освен да се сродиш с нея. Всеки един от нас, казва Плиний, е пример за себе си, стига да

е в състояние да се следи отблизо.
[II, с. 73]

***

Смъртта на всеки трябва да съответства на живота му. Ние не се променяме, когато умираме. Смъртта на един човек аз винаги обяснявам чрез живота му. [II, с. 140]

***

Аз не жалия мъртвите; на тях по-скоро завиждам; аз горчиво оплаквам умиращите. [II, с. 149]

***

... защото страхът от смъртта, а не жаждата за живот държи лудия привързан за тялото. [II, с. 249]

***

... по каква причина наричаме живот мига, който е само едно просветление в безкрайното течение на вечната нощ и едно безкрайно кратко прекъсване на нашето естествено и вечно състояние? Смъртта заема цялата вечност преди и след този момент, а дори и по-голямата част от него самия. [II, с. 297]

***

А ние глупаво се страхуваме от някаква си смърт; страхуваме се да минем оттам, откъдето сме минали и минаваме толкова пъти. [II, с. 423]

***

Да желаеш да изпиташ и се насладиш на смъртта е нещо много повече, отколкото да преодолееш страха си към нея. [II, с. 432]

***

Нито едно зло не заслужава уважение, а смъртта заслужава –

следователно тя не е зло... (Сенека)
[III, с. 68]

***

Аз не се боя толкова, че ще умра, колкото, че ще се потопя в размислите на умирация. [III, с. 252]

***

... лекотата на смъртта се определя според въображението на всеки. [III, с. 268]

***

Колко много помага съдбата за улесняване раздялата ми с живота, като прави така, че животът ми нито да пречи някому, нито да бъде нужен някому... ще изпитам особено удоволствие при мисълта, че със смъртта си не причинявам нито радост, нито скръб на когото и да е. [III, с. 269]

***

Разстоянието и разликата от няколко часа, мисълта само, че не си единствено ти, и смъртта получава съвсем друг смисъл. [III, с. 355]

***

... предвиждането на не толкова близката смърт изисква бавна и мъчителна твърдост. Ако знаете как да умрете, не се безпокойте; природата, когато му дойде времето, ще ви научи на това; достатъчно и както трябва тя ще направи всичко, което ви е необходимо тогава, не берете грижа за това. [III, с. 358]

***

... смъртта ни ще бъде едно от най-леките страдания, ако страхът ни не увеличава нейната тежест. [III, с. 359]

***

... защото напълно приемливо е, че у нас е вроден не страхът от смъртта, каквато е тя, а страхът от страдание; смъртта е неотменна част от нашето битие, не по-малко съществена от живота. [III, с. 363]

***

Ти умираш не защото боледуваш, а защото живееш. [III, с. 411]

Социално конструиране на реалността

Боговете се надаряват със способности да вършат това, което на нас е нужно... [II, с. 310]

***

... възприемането на външните предмети зависи от нас; те залягат у нас според това, как на нас ни е угодно. [II, с. 358]

***

Няма друго, по което хората да се различават така много, както по обичаите и законите. Едно нещо тук се смята за недопустимо, а там се препоръчва... [II, с. 387]

Способности

Ние не умеем да разпознаваме човешките способности; техните нюанси и граници са деликатни и трудно се поддават на определения. От пригодността на някого към частния живот да направиш заключение за пригодността му към обществено служене значи да направиш погрешно заключение... [III, с. 280]

Справедливост

... справедливостта, която изисква никой да не бъде насилствено лишаван от това, което му принадлежи. [I, с. 259.]

***

... справедливост означава да се дава всекиму заслуженото... [II, с. 208]

Срам

По-добре да накараш кръвта на човека да обагри бузите му, отколкото да я проливаш. (*Тертулиан*) [I, с. 149.]

***

... когато ще спи с мъж, жената трябва да съблича заедно с нощницата си и срама си и след това – с обличането на нощницата отново да си възвръща срама. [I, с. 195.]

***

... когато чвоек прескочи бариерата на срама, няма от какво повече да се срамува ... [II, с. 124]

Старост

... не само старостта, но и всяка друга тъпост поражда скъперничество. [II, с. 88]

***

Старостта носи толкова недостатъци и такава немощ, че лесно предизвиква презрение; затова най-доброто, което тя може да направи, е да спечели любовта и признателността на близките. Да заповядва и да внушава страх, това не е нейно оръжие. [II, с. 95]

***

Аз обаче бих предпочел да съм по-кратко време старец, отколкото да стана старец преждевременно (*Цицерон*). [II, с. 128]

***

Единственото утешение, което в края на крайщата получавам от своята старост, е че тя убива у мене многото

желания и грижи – за живот на тоя свят, за богатство, за величие, за знания, за здраве, за себе си изобщо. [II, с. 573]

***

Старостта придава бръчки не толкова на лицето, колкото на ума ни; почти не се виждат души или се срещат много рядко, които, старейки, да не издават миризма на плесен и вкиснало. Човек изпитва цялостно и разцвета си, и залеза си. [III, с. 45]

***

... старостта... е една могъща болест, която се развива естествено и незабелязано. [III, с. 45]

***

Застарявайки, нашият ум се спича и прогнива. [III, с. 366]

Страдание

... страданието от прекомерното нещастие разтърсва душата ни изцяло и отнема свободата ни на действие... [I, с. 64.]

***

Страдали са дотолкова, доколкото са се отдавали на страданието (*Августин*) [I, с. 129.]

***

Как можеш да помогнеш на оня, който няма сърце да изстрада нито смъртта, нито живота, който не желае нито да бяга, нито да се съпротивлява? [I, с. 145.]

***

... предпочитам явните бедствия, които не ме мъчат и безпокоят с непознатостта си – дали ще се разминат или не; по-добре е с един

замах да ме захвърлят направо в страданието... [II, с. 488]

***

Несигурното зло измъчва повече (*Сенека*) [II, с. 488]

***

Страданието, което е толкова по-спасително, колкото е по-мъчително. [III, с. 149]

***

За да измериш душевната устойчивост, трябва непременно да познаеш страданието. [III, с. 310]

***

Този, който страда, преди да е необходимо, страда повече, отколкото е необходимо. (*Сенека*). [III, с. 360]

***

Който се страхува от страданието, той страда от самия страх. [III, с. 416]

Страст

Всяка страст, веднъж вкусена и изпитана, става посредствена. [I, с. 66.]

***

Говори малката любов, страстта мълчи (*Сенека*). [I, с. 66.]

***

... за охлаждане на страстта е достатъчно да видиш в неприкрит вид това, което обичаш... [II, с. 229]

***

... по-важно е да надмогнеш страстите си сам, отколкото да бъдеш по природа безстрастен... [II, с. 574]

***

Никоя страст не помрачава до такава степен яснотата на разсъдъка, както гневът. [II, с. 588]

***

Гневът е страст, която се люби на себе си и се ласкае сама. [II, с. 592]

***

... предпочитам да дам воля на страстите си, отколкото да ги скривам за моя сметка; проявявайки се, те се изтощават и разсейват; и по-добре е тяхното жило да излезе навън, отколкото да ни боде отвътре. [II, с. 595]

***

Бурята се ражда само при надпревара с яростта, която охотно се разразява в едната или другата страна, но не възниква в един и същ момент. [II, с. 597]

Страх, смелост

... страхът и недоверието предизвикват и навличат опасност. [I, с. 239.]

***

... силният страх и силният порив на смелост еднакво разстройват и разхлабват стомаха. [I, с. 494.]

Съвест

Колко удивителна е силата на съвестта! Тя ни кара да изменяме на себе си, да се обвиняваме, да си навреждаме и дори при отсъствие на свидетел да заставаме срещу себе си... [II, с. 57]

Съдба, случайност, събития

... всеки е сам ковач на съдбата си. (*Апий Клавдий Цек*) [I, с. 139.]

***

Глупост е да се чака съдбата да ни въоражи с достатъчно средства срещу самата себе си. Трябва да се борим с нея с наше собствено оръжие. [I, с. 142.]

***

... съдбата винаги държи в ръцете си властта над събитията. [I, с. 235.]

***

... да не правим чудо от собствената си съдба. [I, с. 283.]

***

... съдбата постъпва по-благоразумно от нас. [I, с. 375.]

***

Мъдрецът сам е майстор на съдбата си. (*Плавт*) [I, с. 425.]

***

Нравите на всекиго създават собствената му съдба. (*Корнелий Непот*). [I, с. 437.]

***

... събитията и изходът от тях, особено във време на война, зависят повече от съдбата, която не иска да се съобразява с нашите съображения и да се подчинява на мъдростта ни... [I, с. 461.]

***

Трябва да се стремим да подчиним на нашата власт колкото е възможно повече това, което зависи от случайността. [I, с. 465.]

***

Всичко, което се намира под небето, казва мъдрецът, е подчинено на един закон и има една съдба. [II, с. 190]

***

Всички неща са във плен на своите съдбовни окови. (Лукреций) [II, с. 190]

***

Съдбата на повечето от половината хора на света поради липса на регистрация остава неизвестна и изчезва безследно. [II, с. 462]

***

Когато ме застрашава опасност, аз не мисля как да я избегна, а по-скоро колко е маловажно да я избегна... Не можейки да въздействам на събитията, аз въздействам на себе си; и тръгвам с тях, щом не мога да ги застава те да тръгнат с мене. [II, с. 487-488]

***

Път си намира съдбата сама. (Вергилий) [III, с. 202]

***

Неразумно е да се смята, че човешкият разум може да измести ролята на съдбата. [III, с. 202]

***

Никога съдбата не проявява снизходителността си по прост начин. (Квинт Курций Руф) [III, с. 273]

Съгласуваност

... съгласуваността е качество, което противостои на всяко разпадане, [III, с. 238]

Съзнание, осъзнаване

... ние извършваме много движения без всякакво участие на съзнанието ... [II, с. 70]

***

... ония страдания, които ни докосват само външно, едва ли са наши. За да станат наши, ние трябва да бъдем изцяло обзети от тях; болките в крака или ръката например, когато спим, не са наши. [II, с. 71]

Сън

... би могло да ни се стори, че сънят, който ни лишава от движения и сетивност, е нещо безполезно и противоестествено, ако не бе обстоятелството, че чрез него природата ни учи да разбираме, че тя ни е създала както да живеем, така и да умрем и че посредством него тя още приживе ни показва вечността, която ни е приготвила, за да привикнем към нея и да не изпитваме страх. [II, с. 64]

Съответствие

... умението да намериш съответствието и да го спазваш разумно е една от най-трудните задачи, които познавам. [I, с. 270.]

Състрадание

Милостта и състраданието са примесени с известно уважение към това, което ги предизвиква; а на онова над което се присмиваме не придаваме никаква цена. [I, с. 484.]

Същност на човека (характеристики)

Непосредствеността, невежеството, простотата, недолялаността се придружават обикновено с невинност; докато любезността, изтънчеността, знанието влекат със себе си злото; смирението, боязливостта, покорността, благочестието (които са основните елементи за съхранение на човешкото общество) търсят чистата,

послушната, лишена от самотнение
душа. [II, с. 251]

***

...суеверието върви след
надменността и ѝ се подчинява като
на баща (Стобей – думи на Сократ).
[II, с. 252]

***

Светото писание обявява за жалки
ония от нас, които ценят себе си
високо. „С тинята и пепелта ли се
гордеете?“ – казва то. И на друго
място: „Бог е създал човека подобен
на сянка; какво можеш да кажеш за
нея, щом с отдалечаването ѝ от
светлината тя изчезва?“ [II, с. 252]

***

Всяка радост на смъртния е
смъртна. [II, с. 284]

***

Човек не може да бъде друго освен
това, което е, нито да си въобразява
повече от това, което може. [II, с.
288]

***

Дивашки нрав е било да благодариш
на строителя, разрушавайки
строеното от него, и да наказваш
невинните, за да предотвратиш
наказанието, което ще получиш
заради виновните... [II, с. 290]

***

Начинът, по който духът се споява с
тялото, е удивителен и не може да
бъде схванат от човека; а това
съединяване в същност представлява
самият човек. [II, с. 319]

***

Човекът е обхванат от една
необикновена грижа да продължи
съществуването си, вземайки мерки

за запазване на всичките си части; за
запазването на тялото му са
гробниците, за запазване на името му
– славата. [II, с. 342]

***

Истинското вдъхновение е това, чрез
което светата истина осенява
философския ум; тя е, която го
заставя въпреки собственото му
твърдение да признае, че спокойното
и уравновесено състояние на нашата
душа, т.е. най-здравото ѝ състояние,
предписвано ѝ от философията, не е
най-доброто ѝ състояние. Нашето
бодърстване е по-заспало от самия
сън; нашата мъдрост е по-малко
мъдра от безумието; нашите
фантазии струват повече от нашите
разсъждения. Най-лошото място,
което бихме могли да заемем, е
мястото в себе си. [II, с. 368]

***

Към всички ние подхождаме според
нас самите... [II, с. 426]

***

Никое благо не може да ни достави
толкова удоволствие, колкото онова,
за загубата на което сме се
подготвили. (Сенека) [II, с. 436]

***

Единственото сигурно е, че няма
нищо сигурно и няма нищо по-жалко
и горделиво от човека. (Плиний
Стари) [II, с. 436]

***

Удоволствието от всичко нараства
успоредно със самата опасност,
която трябва да ни отблъсне от него.
(Сенека) [II, с. 437]

***

... бидейки недостойни и бедни
отвътре, притежавайки несъвършена

същност и нуждаейки се постоянно от подобрения, ние трябва непрекъснато да се трудим... [II, с. 446]

***

... хората с готовност приемат това, което най-много съответства на склонностите им. [II, с. 449]

***

Привичка на роба и страхливеца е да се крие под маската, не смеейки да се покаже такъв, какъвто е. [II, с. 493]

***

Природата ни е надарила с драгоценната способност да беседваме със себе си и често ни приканва да разберем, че ние, макар и задължени на обществото, дължим повече на себе си. [II, с. 521]

***

... след като не са постигнали желаното, си дават вид, че са желали постигнатото. [II, с. 530]

***

Навсякъде и във всичко човекът е само кръпки и пъстрота. [II, с. 534]

***

... хората лесно се оставят да бъдат лъгани в това, което желаят... [II, с. 680]

***

Нашата същност се състои от пагубни качества; честолюбието, завистта, прищявката, мъстта, пристрастието, отчаянието обитават в нас и тяхната власт е толкова естествена, че подобие на всичко това ние виждаме и у животните; свойствен ни е дори такъв порок като жестокостта; защото даже и когато състрадаваме, ние изпитваме

в себе си някакво горчиво-сладостно злорадство, като виждаме да страда другият... Който би могъл да премахне от човека семената на тези качества, той би унищожил основите на нашия живот. [III, с. 9-10]

***

... отговора на Хипарид към атиняните... „Господа, не гледайте дали съм независим, гледайте преследвам ли някаква полза и искам ли да подобра положението си с това”. [III, с. 11]

***

... на всеки човек е свойствено всичко, което е свойствено на човека изобщо. [III, с. 28]

***

Колкото и съвършени да са хората, това са си все пак хора. [III, с. 68]

***

... Платон, който казва, че простотата или пък надменността в държането на човека е верен показател за неговата душевна доброта или злост. [III, с. 81]

***

Нека не се срамуваме да кажем това, което не се срамуваме да чувстваме. [III, с. 81]

***

Който се задължи да си казва всичко, той се задължава да не прави това, за което е принуден да мълчи. [III, с. 82]

За да бъдеш таен, трябва да бъдеш такъв по природа, не по задължение. [III, с. 83]

***

Аристон е казал, че хората най-много се страхуват от ония ветрове, които ги разсъбличат. [III, с. 83]

***

Човек за човека е или бог, или вълк. [III, с. 92]

***

Лакомството придава вкус на храната. [III, с. 133]

***

Нашите очи не гледат назад. Сто пъти на ден ние се смеем на себе си по повод на това, което сме видели у съседа си; и осъждаме у другия недостатъците, които са по-очевидни у нас и на които се възхищаваме с удиително безсрамие и нехайство. [III, с. 196]

***

... когато съдим другия, за когото в момента става дума, ние не се освобождаваме от задължението вътрешно да съдим и себе си. [III, с. 197]

***

... този, който не се осмелява да говори направо за себе си, проявява известно малодушие. [III, с. 213-214]

***

Хората стават хора само при нещастieto, сякаш щастieto е несъвместимо с чистата съвест. [III, с. 218]

***

Посрещам неприятностите с достатъчна твърдост, но с очи не мога да ги гледам. [III, с. 228]

***

... начинът ни на живот чрез съпоставяне с друг ни носи повече

зло, отколкото добро. Ние се лишаваме от собствените си удобства само и само да се докараме пред общественото мнение. Ние не се грижим толкова за това, какво представлява нашата истинска същност, какво сме ние в действителност, колкото за това, какви изглеждаме в очите на другите. Даже дарованията ни, мъдростта ни изглежда безплодни, ако рдват само нас, ако не се проявяват пред погледа и одобрението на другите. [III, с. 229-230]

***

... порядъчният човек е разностранен. [III, с. 271]

***

... страстта към пътуване, ако се погледне буквално, говори за някакво вътрешно безпокойство и нерешителност. Такива са нашите основни качества, при това – преобладаващите. [III, с. 274]

***

Такива сме ние хората. Оставяме законите и правилата да живеят свой живот, а ние вървим по друг път – не само поради развратеност на нравите, но често поради други възгледи, поради противоположни съждения. [III, с. 276]

***

Всяко друго същество, о, човеко – казва този бог – познава преди всичко себе си и в съответствие със своите потребности определя границите на делата и желанията си. И няма нито едно друго същество като тебе – така суетно и така немощно, което иска да обгърне цялата вселена; ти си изследовател

без познания, повелител без права и най-сетне комедиен шут. [III, с. 294]

***

В нищо човек не може да се ограничи с това, което наистина му е необходимо; наслаждението, богатството, властта – всичко той иска да има в повече, отколкото може да постигне; неговата алчност няма мярка. Предполагам, че същото е и с ламтежа му за знания; той се стреми да постигне повече, отколкото може и много повече, отколкото му е нужно, като смята, че полезността на науката е по-голяма от онова, което тя може да обхване. [III, с. 341]

***

По природа човекът е спретнато и изящно същество. (Сенека) [III, с. 402]

Т

Твърдост, увереност, воля

Колкото до твърдостта, нейната роля се състои преди всичко в това търпеливо да понасяме негодите, срещу които няма средства да се борим. [I, с. 111.]

***

Всичко се заключава в това: да владееш себе си. (*Цицерон*). [I, с. 145.]

***

... твърда увереност може да се прояви с цялата своя непосредственост и пълнота само у тези, които не изпитват никакъв страх нито от смъртта, нито от най-лошото, което може да се случи... [I, с. 240.]

***

Макар да знам..., че смъртта, нищетата, презрението и болестите са по петите ми, аз се мъча да не изпадам в ужас... [I, с. 404.]

Трудности

... виждам трудности и в малкото, и в изобилието. [III, с. 270]

Тщеславие

Тщеславието струва много на хората, като ги кара да стоят винаги на показ – като статуи на пазара: „Голямата съдба е голямо робство” (Сенека) [III, с. 60]

Тълпа

Нищо не се поддава така малко на преценка, както настроенията на тълпата. (Тит Ливий) [II, с. 456]

***

Аз смятам, че нещо, дори само по себе си и да не е позорно, става позорно, понеже тълпата го хвали. (Цицерон) [II, с. 456]

Тяло, душа

Не е достатъчно да закалиш само душата на детето; необходимо е да закалиш и мишците му. Ако не е подпомогната от тялото, душата ще бъде принудена да върши двойна работа и ще се чувства пренатоварена. [I, с. 275.]

У

Убеждения

Всяко вътрешно убеждение може да бъде достатъчно силно, за да накара хората да го защитават дори с цената на живота си. [I, с. 120.]

***

Всеки, който е повярвал в нещо, смята за великодушно да убеди в него другия; и поради това не се бои никак да добави от себе си нещо, доколкото смята за необходимо да посрещне съпротивата и пропуските, които според него съществуват в разбирането на другия. [III, с. 328]

***

Обикновено хората не се стремят към нищо друго така много, както към разпространение на мненията си; там, където обикновените средства не помагат, прибягваме до командата, силата, желязото, огъня. Лошото е в това, че като най-добро доказателство за истината ние смятаме големия брой хора, които са ни повярвали, безчислеността на тълпата, сред която глупците толкова много превишават умните. [III, с. 328]

Уважение

Рядко нещо е някой сам себе си достатъчно да уважава. (Квинтилиан). [I, с. 402.]

Уединение

Ето защо не е достатъчно само да избягаш от хората; не е достатъчно да смениш мястото си; нужно е да избягаш от нравите на тълпата, които дълбоко са се вкоренили в тебе; нужно е да се откъснеш от себе си и

след това отново да намериш своята същност. [I, с. 397.]

Ум

... това, което изостря у нас болката или наслаждението, е действието на ума. [I, с. 128.]

***

... както растенията угасват от прекалената влага, а светилниците от многото масло, така и човешкият ум започва да гасне от прекаленото учене и претоварване със знания; защото, препълнен и затрупан с толкова много неща, той губи способност да се оправя в тях и от този непосилен товар започва да се превива и вехне. [I, с. 245.]

***

... всичко, което се изпречи пред погледа ни, представлява книга за поучение: хитростта на пажа, глупостта на слугата, разговорът край масата – всичко е нова храна за нашия ум. [I, с. 274.]

***

Да презираш това, което не можеш да достигнеш с ума си, е опасна смелост с неприятни последствия, да не кажа – глупава дързост. [I, с. 319.]

***

Най-дълбоките умове биват разрушавани от собствената си сила и гъвкавост. [II, с. 241]

***

... умелите могат да извлекат полза дори от един непокорен и упорит кон. [II, с. 487]

***

Този, който умува и спори, той не може да се подчинява изцяло и безусловно. [II, с. 507]

***

... липсата на ум е болест, която никой не усеща в себе си... да обвиняваш себе си в това значи да отхвърлиш всяко подобно обвинение, да се осъждаш значи да произнесеш над себе си оправдателна присъда. [II, с. 507-508]

***

Умът заблуждава само когато се напруга. [III, с. 50]

***

Няма толкова лекомислена и странна фантазия, която да не ми се струва напълно допустима за човешкия ум. [III, с. 188]

***

Умовете даже и когато са еднакви по сила, не са винаги еднакви по склонности и вкус. [III, с. 215]

***

Има голямо значение за самата душа в какво тяло е разположена: защото от тялото произлизат много неща, които изострят ума, и много други, които го притъпяват. (Цицерон) [III, с. 367]

***

Удовлетвореността на ума е признак на ограниченост или умора. [III, с. 380]

Упражнение

Трудно е да се повярва, че разумът и знанието, колкото и голямо да е нашето упование в тях, са до такава степен силни, че да ни подтикнат към действие, ако освен тях ние не упражняваме нашата душа и не я приучаваме към дейност, предназначена от нея за нас; иначе тя

може в необходимия момент да се окаже безпомощна. [II, с. 62]

***

... за смъртта, най-голямото дело, което ни предстои, упражняването не може да ни помогне. Чрез упражнения и опити човек може да се закали срещу болката, срама, бедността и други такива случайности; но що се отнася до смъртта, ние можем да я изпитаме само веднъж в живота си; когато се срещаме с нея, всички ние сме неопитни. [II, с. 62-63]

Усещания, сетива

... всяко познание си проправя път у нас чрез усещанията, те са наши господари. [II, с. 398]

***

Усещанията са началото и краят на човешкото познание. [II, с. 399]

***

Усещанията имат това предимство, че са крайният предел на нашето знание; и над тоя предел няма нищо, което би ни помогнало да ги открием; дори едното сетиво не би могло да открие другото... [II, с. 400]

***

... няма нищо зад сетивото, което би могло да направи усещането очевидно. [II, с. 401]

***

Няма сетиво, което да не притежава свое голямо владение и което да не е средство за безкрайни познания. [II, с. 403]

***

... няма абсолютно никаква грешка в показанията на сетивата; че трябва да се осланяме изцяло на тях и да

търсим в нещо друго причината за разногласията и противоречията, които откриваме в тях... [II, с. 404]

***

Според епикурейците от всички нелепости най-голямата е да не признаваш силата и действието на сетивата. [II, с. 405]

***

... всички сетива имат силата да заповядват на нашия ум и на нашата душа... [II, с. 411]

***

Онова, което виждаме и чуваме, когато сме обхванати от гняв, не е същото, което е в действителност... Страстите не само изменят условията, но често ги и притъпяват. [II, с. 412]

Условия на живот

... на всеки човек почти е свойствена тази слабост да определя желанията и възгледите си в зависимост от условията, при които живее от самото си рождение. [I, с. 474.]

Устойчивост

Устойчиво може да бъде само това, което излиза от сигурно основание (Цицерон). [II, с. 16]

***

Всяко нещо, създадено от нашия собствен разум и от нашите способности, както истинно, така и лъжовно, е несигурно и спорно. [II, с. 343]

***

Като индивиди – смъртни, като цяло – вечни. (Апулей) [II, с. 375]

***

Най-ниското стъпало е най-здрavo. То е основа на устойчивостта. [II, с. 489]

***

Упоритостта е сестра на издръжливостта поне по отношение на силата и твърдостта. [II, с. 604]

Учене, учение

Учим за училището, не за живота (*Сенека*). [I, с. 255.]

***

На тези, които искат да учат, пречи в много случаи авторитетът на тези, които преподават. (*Цицерон*). [I, с. 270.]

***

Ползата от нашето учение трябва да се състои в това да ставаме по-добри и по-мъдри. [I, с. 273]

***

Чисто книжната ученост е лъжлива. Аз я смятам за украшение, но не и за основа. [I, с. 273]

***

... Плутарх казва, че да проявяваш превъзходни знания за несъществени неща значи да предизвикаш справедливи упреци за това, че си използвал лошо свободното си време и че не си научил, както трябва, по-важните и по-необходимите неща. [I, с. 413.]

***

Ученето по книга представлява едно вяло и бавно движение, което не може да те възпламени; докато живото слово те и учи, и упражнява едновременно. [III, с. 187]

Уязвимост

Който е уязвим от едната страна, той е уязвим отвсякъде. [II, с. 444]

Ф

Фантазия

... фантазиите... представляват сънища на бодърстващите... [II, с. 413]

Философия, философстване

Ако да философстваш означава (...) да се съмняваш, то с по-голямо основание може да се каже, че да фантазираш и се занимаваш с празни работи (...), означава да се съмняваш повече. [II, с. 33]

***

Не може да се каже нищо дотолкова абсурдно, което да не се казва от някой философ. (Цицерон) [II, с. 331]

***

Попитали един философ, когото сварили в момент на любовен акт, какво прави. Той отговорил съвсем спокойно: „Посаждам човек”. [II, с. 394]

***

За какво са тия високо издигнати върхове на философията, ако до тях не може да се изкачи никое човешко същество... [III, с. 276]

Х

Хитрост, честност

Колкото е по-ловък и по-хитър някой, толкова е по-ненавистен и по-подозрителен, след като загуби името си на честен човек (Цицерон). [II, с. 494]

Ц

много малки изключения са от... много известни автори, така че говорят, струва ми се, достатъчно за себе си, без моята намеса. [II, с. 116]

Цел и смисъл на живота

Този, който не е поставил определена цел на живота си, не може да осмисли откъслечните му прояви. [II, с. 17]

Цена

... трудността придава цена на нещата. [II, с. 438]

***

Няма нищо по-скъпо струващо от грижата и труда... [с. 227]

Ценност, оценяване

Че мнението придава цена на нещата, се вижда от това, че съществуват много неща, които ние разглеждаме не само за да ги оценим изобщо, но и за да ги оценим за себе си; ние не вземаме под внимание нито техните качества, нито тяхната полезност, а само усилията да се домогнем до тях, сякаш че това е част от тяхната субстанция; и наричаме ценно в тях не това, което те съдържат, а това, което ние им приписваме. [I, с. 136.]

***

Аз с готовност приемам подреждането на ценностите според една древна песен, която още Платон е смятал за популярна – здраве, красота, богатство. [III, с. 368]

Цитиране, заимстване

... аз вземам от другите това, което не мога да изразя така добре или поради бедността на езика си, или поради бедността на ума си. Не държа сметка за броя на заимстванията – само ги преценявам... Всички те с

Ч

Човек

... удивително суетно, променливо и вечно колебаещо се същество е човекът... [I, с. 60.]

***

... който познава себе си, никога не ще вземе чуждото за свое... [I, с. 68.]

***

... не намирам себе си там, където се търся; и се откривам повече случайно, отколкото при самоизследване. [I, с. 103.]

***

... за какъвто и да се представя човекът, той винаги играе себе си. [I, с. 164.]

***

... несигурността и тревогата, които поражда нашата неспособност да видим и изберем това, което е най-удачно... [I, с. 237.]

***

От примерите най-добре могат да се извлекат полезни философски правила, с които да се сверяват човешките постъпки. [I, с. 283.]

***

Няма човек, колкото и страхлив да е, който не би предпочел да падне един път, но завинаги, отколкото да се люшка непрекъснато. [I, с. 370.]

***

Никое наше състояние не ни обхваща всецяло и с пълна власт. [I, с. 391.]

***

Няма друго по-нетърпимо към хората и в същото време по-общително същество от човека. Причината за първото са неговите пороци, за второто – природата му. [I, с. 395.]

***

... мислещият човек нищо не губи, докато владее себе си. [I, с. 399.]

***

За човека трябва да се съди по него самия, а не по гиздилата му. [I, с. 424.]

***

Царят е човек като всички. И ако той е лош по рождение, дори властта над целия свят не ще го направи по-добър. [I, с. 428.]

***

... онова, което човек ненавижда, той го взема на сърцето си. [I, с. 484.]

Човек-общество

Общественият живот с неговите събития зависи преди всичко от поведението на съдбата, а нашият частен живот – от собственото ни поведение. [III, с. 212]

Чудеса

Чудесата произтичат от това, че ние не познаваме природата, а не от самата нейна същност. [I, с. 211.]

Щ

Щастие

... човек никога не може да бъде щастлив тогава, когато го няма вече на света. [I, с. 70.]

***

Щастливи са тия, които умеят да се радват и облажават сетивата си чрез безчувственото и които живеят с мисълта за собствената си смърт. [I, с. 76.]

***

... човек, колкото и ласкаво да му се усмихва щастieto, не трябва да се смята щастлив, докато не мине и последният ден от живота му, защото човешките дела са толкова неясни и променливи, че е достатъчна една нищожна промяна, за да преминат от едно в друго, съвсем различно състояние. [I, с. 159.]

***

Не притежаването на нещо, а радостта да се възползваш от него ни прави щастливи. [I, с. 429.]

Щедрост

Много лесно е да възпитаващ щедрост у този, който има неограничена възможност да я проявява, но за сметка на други. И доколкото нейната стойност се определя не от размера на даровете, а от размера на средствата, с които разполага дарителят, в едни такива силни ръце тя не струва кой знае колко. Младите господари стават разточителни, преди да са станали щедри. В сравнение с другите кралски добродетели тази е малко за препоръчване. [III, с. 163]